

ललितपुर जिल्ला टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली
केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह एम. ए. दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
आंशिक प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

अध्ययनपत्र

अध्ययनकर्ता

विन्दु गौतम

(प्राइभेट)

सिम्बोल नं. ९६२००३५

त्रि.वि. दर्ता नं. : २०८७-९१

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि., कीर्तिपुर

२०७५

कृतज्ञताज्ञापन

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि मैले ललितपुर जिल्लाको टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको अध्ययनपत्र तयार पारेकी छु । अध्ययनपत्र लेखनका लागि उत्साह र आवश्यक सुभावा प्रदान गर्नुहुने आदरणीय प्राध्यापक डा. खगेन्द्रप्रसाद लुङ्गेलज्युप्रति आभारी छु । अनि त्रि.वि. एवम् त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति पनि कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यस अध्ययनपत्र तयार पार्नको लागि आफुसँग भएका लोककथा कुनै भर्को नमानी भनिदिनुहुने यस टीकाथली क्षेत्रका आदरणीय लोककथाका सर्जकप्रति कृतज्ञ छु । त्यसैगरी यो अध्ययनपत्र तयार पार्नको लागि मलाइ हरेक क्षणमा साथ दिनुहुने मेरा पति नवराज ज्ञवालीप्रति पनि हार्दिक आभारी छु । यसैगरी यो अध्ययनपत्र तयार पार्नको लागि सहयोग गर्ने मेरो घरपरिवारका सम्पूर्ण सदस्यलाई पनि हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

विन्दु गौतम

विषयसूची

पहिलो परिच्छेद : अध्ययनपत्रको परिचय	१-५
१.१ विषयपरिचय	१
१.२ समस्याकथन	२
१.३ अध्ययनपत्रको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५ अध्ययनपत्रको औचित्य	३
१.६ अध्ययन पत्रको सिमाङ्कन	४
१.७ अध्ययन विधि	४
१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.७.२ सामग्री विश्लेषण विधि	४
१.८ अध्ययनपत्रको रूपरेखा	५
दोस्रो परिच्छेद: टीकाथली क्षेत्रको परिचय	६-१२
२.१ टीकाथली क्षेत्रको परिचय	६
२.२ आर्थिक अवस्था	७
२.३ शैक्षिक अवस्था	८
२.४ सामाजिक अवस्था	९
२.५ धार्मिक अवस्था	१०
२.६ राजनैतिक अवस्था	१०
तेस्रो परिच्छेद : टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको सङ्कलन	१३-३०
३.१ छोरीको मासु खाने आमा	१३
३.२ सिमसार	१५
३.३ ठग ज्यापु	१७
३.४ भुतको चिहानको वास	१८
३.५ आमा छोराको एउटै चिहान	२०
३.६ बुढा बुढीको अचानक भेट	२२
३.७ गरिब सन्ते	२४

३.८ मुसीको विहे मुसासँग	२६
३.९ ब्रह्माको सृष्टि	२७
३.१० मानव र राक्षस	२८
३.११ बुढाबुढीको सहयोगी भालु	३०
चौथो परिच्छेद लोककथाको वर्गीकरण र विश्लेषण	३१-४०
४.१ सङ्कलित लोककथाहरूको वर्गीकरण	३१
४.१.१ सामाजिक लोककथा	३१
१ गरिब सन्ते	३१
२ ठग ज्यापु	३१
३ बुढाबुढीको अचानक भेट	३१
४ मुसीको विहे मुसासँग	३१
५ बुढाबुढीको सहयोगी भालु	३१
६ भुतको चिहानको वास	३१
७ छोरीको मासु खाने आमा	३१
८ आमा छोराको एउटै चिहान	३१
४.१.२ पौराणिक लोककथा	३१
१ सिमसार	३१
२ मानव र राक्षस	३१
३ ब्रह्माको सृष्टि	३१
४.२ सङ्कलित लोककथाहरूको विश्लेषण	३२-४०
४.२.१ सामाजिक लोककथाहरूको विश्लेषण	३२-३७
४.२.२ पौराणिक लोककथाहरूको विश्लेषण	३८-४०
पाँचौँ परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष	४१-४४
५.१ सारांश	४१
५.२ निष्कर्ष	४२
स्रोत व्यक्ति	४३
सन्दर्भ सामग्री सूची	४४

पहिलो परिच्छेद अध्ययनपत्रको परिचय

१.१ विषयपरिचय

लोकसाहित्यका विभिन्न विधाहरूमध्ये लोकसमाजमा सबैभन्दा प्रचलित रहेको विधा नै लोककथा हो । मानिसहरूले लोककथालाई ठाउँअनुसार दन्त्यकथा लामोकथा र कथा मात्र पनि भन्ने गर्दछन् । लोककथामा तत्कालिन समाजको सांस्कृतिक चेतना र जीवनको झलक पाईन्छ । लोककथाले स्थानीय क्षेत्रको जनजीवनको विश्वास व्यवहार र चिन्तनलाई समेटेको हुन्छ । लोककथा मानव विकास र भाषाको उत्पत्ति सँगसँगै भएको विश्वास गरिँदै आएको छ । लोककथा लोक र कथा दुई वटा शब्द मिलेर बनेको हो । लोककथा अङ्ग्रेजी (folk tale) को नेपाली रूपान्तर हो । यसलाई लोकसाहित्यको सबैभन्दा लोकप्रिय विधा मानिन्छ । लोककथा भन्न र सुन्न बालकदेखि वृद्धसम्म सबैले एकनास रुचाउने हुँदा यसको लाकेप्रियता धेरै छ । लोककथालाई भन्न र सुन्न कुनै औपचारिक अवसर चाहिँदैन । जुनसुकै समयमा पनि भन्न र सुन्न सकिन्छ । अझ सबैभन्दा बढी रातको समयमा भन्ने चलन छ ।

लोककथाले मनोरञ्जन दिने र नैतिक शिक्षा दिने उद्देश्य लिएको हुन्छ । लोककथाहरू काल्पनिक हुन्छन् । जहिलेसुकै र जोद्वारा पनि भन्ने र सुन्ने गरिन्छ । वास्तवमा यसलाई लोकसाहित्यको सबैभन्दा लोकप्रिय विधाको रूपमा लिइन्छ । लोककथा भन्ने र सुन्ने चलन परम्परादेखि नै चलिआएको हो । विश्वमा लोककथा सर्वाधिक पाइन्छ । यो विधा अति नै व्यापक छ । जुन एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा मौखिक रूपमा हस्तान्तरण हुँदै आएको छ । यो सबै जाति र धर्मका मानिसहरूमा कथ्यको रूपमा एकबाट अर्को गर्दै रूपान्तरण हुँदै जान्छ । लोककथाको विषयवस्तु अति मानवीय, पौराणिक, ऐतिहासिक र अधिकांश काल्पनिक साथै किम्वदन्तीमा आधारित हुन्छ । लोककथा गद्य ढाँचामा लेखिन्छ । लोककथाहरू प्रायजसो सुखान्त हुन्छन् ।

लोककथाले लोकमानसका मूल भावनाका रूपलाई स्थूल प्रतीकले अभिव्यक्त गर्दछ । लोककथामा मानवको अतित मात्र होइन वर्तमान पनि प्रतिध्वनित र निहित हुने गर्दछ । संसारमा पौराणिक कथा वा दन्त्य कथा वा जनश्रुती जस्ता नामले फरक भएपनि यी सबै लोककथाका रूपमा व्याख्या गर्न सकिन्छ । लोक जीवनमा मौखिक परम्पराबाट हस्तान्तरण हुँदै आएका कथाहरू नै लोककथा हुन् । एउटाले भन्ने र अरूले सुन्ने प्रचलन निकै लामो

छ । दिनभर काम गरि साँझमा थकाइ मेट्नका लागि पनि लोककथा भन्ने गरिन्छ । यसमा घरका सबै जहान आँगनमा बसी वा चुलोको वरिपरि बसी आगो ताप्यै बुढापाकाहरूले छोरा छोरी वा नाति नातिनीलाई भन्ने गरिन्छ, लोककथा उहिल्यै एकादेशमा बाट शुरू भई अन्त्यमा सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला बाट अन्त्य गरिन्छ ।

लोककथा लोकसाहित्यको महत्वपूर्ण र सबैभन्दा लोकप्रिय विधा हो । यस टीकाथली क्षेत्रमा लोककथा प्रचलित भएपनि तिनको अभैसम्म कसैले पनि संकलन गरेको पाईएको छैन । त्यसैले यस अध्ययनपत्रमा टीकाथली क्षेत्रमा लोप हुने अवस्थामा पुगेका लोककथालाई खोज अनुसन्धान गरी संरक्षण गरी जिवन्त राख्ने उद्देश्य राखिएको छ ।

१.२ समस्याकथन

नेपाली लोकसाहित्यको प्रमुख विधामध्ये पर्ने लोककथाले नेपाली लोकसाहित्यलाई जिवन्त तुल्याएको छ । त्यसैले लोककथाको सङ्कलन, प्रवर्द्धन, संरक्षण, सम्बर्द्धनका लागि राष्ट्रका हरेक स्थानबाट खोज अनुसन्धान अध्ययन एवं सङ्कलन गर्नु अहिलेको समयअनुकूल आवश्यकता देखिन्छ । अन्यथा यो लोप हुँदै जान सक्ने सम्भावना पनि छ । ललितपुरको यस टीकाथली क्षेत्रमा विभिन्न किसिमका लोककथाहरू प्रचलनमा रहेता पनि लोककथाको अध्ययन र सङ्कलन पर्याप्त मात्रामा भएको पाईदैन । त्यसकारण यस अध्ययनपत्रमा निम्न अनुसारका समस्याहरू निर्धारण गरिएको छ ।

१ टीकाथली क्षेत्रमा केकस्ता लोककथा प्रचलनमा रहेका छन् ?

२ यस क्षेत्रका लोककथालाई केकसरी विश्लेषण गर्न सकिन्छ ?

१.३ अध्ययन कार्यको उद्देश्य

लोककथाहरू विभिन्न स्थानमा छरिएर रहेको पाईन्छ, त्यस्ता कथाहरू लोक साहित्यको गहना हुन् । लोककथालाई सङ्कलन गरी प्रवर्द्धन गर्दै जनमानससम्म पुऱ्याउनु आजको आवश्यकता हो । यस टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरूको जानकारी लिन चाहने व्यक्तिहरूका लागि यो सहयोगी हुने उद्देश्य लिएकी छु । त्यसैले यस अध्ययनपत्रको प्रमुख उद्देश्य भनेको टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको सङ्कलन एवम् अध्ययन गर्नु हो । यस अध्ययन कार्यको उद्देश्यलाई सहयोग पुऱ्याउन निम्न कुराहरूको अध्ययन गर्नु पर्दछ । यस अध्ययन पत्रका उद्देश्य निम्न बमोजिम रहेका छन् ।

१ टीकाथली क्षेत्रमा रहेका लोककथाहरूको सङ्कलन गर्ने ।

२ यस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको विश्लेषण गर्ने ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको अहिलेसम्म उत्खनन, सम्बर्धन, प्रचारप्रसार र संरक्षण हुन सकेको छैन । यो क्षेत्रमा भएका लोककथाको सङ्कलन नभएकोले यस अध्ययनपत्रमा यहाँ भएका कथाहरूको सङ्कलन एवम् विश्लेषण गरीएको छ ।

यस क्षेत्रमा प्रचलित छरिएर रहेका लोककथाहरूको सङ्कलन एवम् वर्गीकरण यस भन्दा पहिले भएको पाइएन । त्यसैले टीकाथली क्षेत्रमा रहेका लोककथाहरूको सङ्कलन एवम् विश्लेषण गर्ने यस अध्ययन कार्यको उद्देश्य रहेको छ । यस जिल्लाको सानो भागमा प्रचलितलोककथाहरूलाई अध्ययनपत्रमा समेटिएको छ । जसले गर्दा भविश्यमा अरू जो कोही व्यक्तिहरूलाई पनि सङ्कलन विश्लेषणका निम्ती केही हद सम्म सजिलो हुनेछ भन्ने आशा गरेकी छु । यस अध्ययनपत्रले समेटेका लोककथाले त्यस भेगको लोकजीवनका धार्मिक, सामाजिक, नैतिक आदि समग्र पाटोलाई समेटेको छ । अहिलेसम्म यस क्षेत्रमा भएका लोककथाहरूको सङ्कलन नभएकोले नेपाली लोककथाहरूको बारेमा गरिएको पूर्वकार्यलाई पूर्वाधार मानी ललितपुर जिल्लाको टीकाथली क्षेत्रका लोककथाहरू सङ्कलन गरिएको छ ।

१.५ अध्ययन कार्यको औचित्य

नेपाली लोकसाहित्यको मौलिक परम्परा आफ्नै प्रकारको भएको हुनाले सबै वर्गका विद्यार्थीहरूले यस लोकसाहित्य प्रति विशेष चासो देखाउने गरेका छन् । नेपाली स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रमा लोकसाहित्यको अध्ययनको रूपमा एउटा छुट्टै विषयको रूपमा आएको छ । लोकसाहित्य आफैमा मनोरञ्जन र रोचक छ । लोकसाहित्यको महत्वपूर्ण विधा लोककथाका बारेमा विभिन्न विद्वानहरूले अध्ययन अनुसन्धान तथा परिचर्चा गरेतापनि टीकाथली क्षेत्रमा लोककथाहरूको सङ्कलन एवम् वर्गीकरण पनि हुन सकेको देखिदैन त्यसैले नै ललितपुर जिल्लाको महालक्ष्मी नगरपालिका टीकाथली क्षेत्रमा रहेका लोककथाहरूको सङ्कलन एवं अध्ययनको शीर्षकमा तयार पार्न लागिएको यो अध्ययनपत्र निकै औचित्यपूर्ण देखिन्छ । यसका अतिरिक्त आगामी दिनमा पनि लोककथाको बारेमा

अध्ययन गर्न चाहनेहरूका लागि यो अध्ययनपत्र महत्वपूर्ण हुने भएकोले यसको अध्ययन औचित्यपूर्ण देखिन्छ । यस क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाहरू त्यहाँको जन जीवनलाई समेट्ने गरी खोज तथा अनूसन्धान गर्ने काम अहिलेसम्म भएको पाइँदैन । त्यसैले यो अध्ययन कार्य गर्दा यसको औचित्य अवश्य पनि सार्थक छ ।

१.६ अध्ययन कार्यको सिमाङ्कन

नेपाली लोकसाहित्यको अध्ययनको सिमा व्यापक भएता पनि यस अध्ययनपत्रमा टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको सङ्कलन र विश्लेषण भएको हुँदा टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको मात्र अध्ययन सङ्कलन र विश्लेषण गरिनु प्रस्तुत अध्ययन पत्रको सिमाङ्कन रहेको छ । प्रस्तुत अध्ययनपत्रले टीकाथली क्षेत्रको लोककथा संरक्षण गर्न र चिनाउन मद्दत मिलेछ ।

१.७ अध्ययन विधि

प्रस्तुत अध्ययनका लागि निम्नअनुसारको विधि अपनाइएको छ ।

१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि

लोककथाहरू कथ्य र श्रव्य रूपमै समाजमा रहेको हुँदा सो अध्ययनका लागि आवश्यक सामग्री सङ्कलनको लागि प्रमुख आधार स्थलगत अध्ययन नै रहेको छ । अध्ययन क्रममा यस टीकाथली क्षेत्रमा बस्ने बस्ती र टोलहरूमा पुगी लोककथामा अभिरूचि लिने बुढापाका तथा अनुभवी शिक्षित अशिक्षित महिला पुरुष युवा युवती आदिलाई सूचकका रूपमा लिई सामग्री सङ्कलन गरिएको छ । यस्तै सामग्री सङ्कलन एवं अध्ययनको सहायकको रूपमा पुस्तकालयीय अध्ययन विधिलाई उपयोग गरिएको छ ।

१.७.२ सामग्री विश्लेषण विधि

प्रस्तुत अध्ययनमा सङ्कलित लोककथाहरूको विश्लेषणका निम्ति वर्णनात्मक पद्धतिको उपयोग गरिएको छ ।

१.८ अध्ययनपत्रको रूपरेखा

पहिलो परिच्छेद : अध्ययनपत्रको परिचय

दोस्रो परिच्छेद : टीकाथली क्षेत्रको परिचय

तेस्रो परिच्छेद : टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको सङ्कलन

चौथो परिच्छेद : सङ्कलित लोककथाको वर्गीकरण र विश्लेषण

पाँचौँ परिच्छेद : सांराश तथा निष्कर्ष

सन्दर्भ सामग्री सूची

दोस्रो परिच्छेद

टीकाथली क्षेत्रको परिचय

टीकाथली क्षेत्र ललितपुर जिल्लाको महालक्ष्मी नगरपालिकाको वार्ड नं. ५ मा पर्दछ । यहाँको जनसंख्या २०६८ सालको जनगणना अनुसार जम्मा २०१०० छ । जसमा महिला १०२५१ जना छन् भने पुरुष ९७५९ जना रहेका छन् । यहाँको साक्षरता प्रतिशत १०० पुगेको र यस वडा कार्यालयले पुर्ण साक्षर वडा घोषणा गरेको यस टीकाथली वडा कार्यालयबाट प्राप्त जानकारी भइसकेको छ । (टीकाथली वडा कार्यालय ५) यस टीकाथली क्षेत्रको सिमाना पूर्वमा चाँङ्गाथली वडा नं. ७ पश्चिममा महालक्ष्मी नगरपालिका वार्ड नं ३ र ४ उत्तरमा मध्यपुर ठिमी नगरपालिका र दक्षिणमा महालक्ष्मी नगरपालिका वडा नं. ६ रहेका छन् । यो क्षेत्रको उचाई समन्द्र सतह बाट सरदर १३० (त्रेह सय) मिटर उचाईमा पर्दछ । यसको अक्षांश र देशान्तर २७ डिग्री २९ मिनेट ३१.६ सेकेण्ड र ८५ डिग्री २९मिनेट२८.४सेकेण्डरहेकोछ।

<https://www.google.com/search?q=height+of+sea+level+in+lalitpur>

<https://www.google.com/search?q=longitude+and+latitude%20tikathali>

यस टीकाथली क्षेत्रमा बस्ने मानिसहरू नेवार जातिमा महर्जन, श्रेष्ठ, डङ्गोल, वैद्य क्षेत्री जातिमा बुढाथोकी, थापा,क्षेत्री, खत्री, बाहुन जातिमा आचार्य, शिलवाल र दलित जातिमा विश्वकर्मा नेपाली (सार्की) रहेको पाईयो । यहाँका मन्दिरहरू टिकेश्वर, भगवतीपाली, मनकामना, पञ्चेश्वरी, गणेशथान, भिमसेन मन्दिर रहेका छन् । यस क्षेत्रका विद्यालयहरू महेन्द्रग्राम माध्यमिक विद्यालय, हाईभ्यु बोर्डिङ स्कूल, पवन प्रकृति बोर्डिङ स्कूल, हेरीटेज बोर्डिङ स्कूल रहेका छन् । खानेपानीको धारा चापाखर्क भन्ने ठाउँबाट ल्याएको पाईपबाट आउने गर्दछ र भूमिगत पानी तानेर आकाशे ट्याङ्की बनाई पानी बितरण गर्ने योजना बनाईएको छ । राजनीतिक अवस्था स्थानीय निकायमा शुरूमा एमालेका तर्फबाट वडा अध्यक्ष श्री राजकुमार सिलवाल, सदस्य श्री रमेश थापा क्षेत्री (एमाले) सदस्य

श्री प्रदिप पराजुली, (एमाले) महिला सदस्य कल्पना राना मगर दलित महिला सदस्य सिता फुकोटी छन् । (टीकाथली वडा कार्यालय ५) यो टीकाथली क्षेत्र समथर भाग भएकोले धान, गहुँ, मकै खेति उत्पादन राम्रो हुन्छ तर अहिलेको बसाइँ सराईको कारण धेरै जग्गा मासिएको छ, अलिअलि भएको जग्गा परम्परागत खेतीपाती हुँदै आएको छ तर सिँचाईको लागि आकाशे पानीको भर पर्नु पर्ने देखिन्छ । यहाँका मुख्य बस्तीहरू आदर्श टोल, नबिनटोल, जागृतीटोल, मोतिनगर, जनमैत्रिटोल र मिरमिरे टोलहरू रहेका छन् ।

२.२ आर्थिक अवस्था

टीकाथली क्षेत्रका मानिसहरूको आर्थिक अवस्था दुई किसिमको रहेको देखिन्छ । एकातिर गाउँले जीवन जहाँ परम्परागत खेती प्रणाली अथवा निर्वाहमुखि खेती प्रणाली रहेको छ भने अर्कातिर व्यापार व्यवसाय शहरीया जीवन रहेको छ ।

गाउँबस्तीहरूमा निर्वाहमुखि खेती परम्परागत तरिकाले गर्ने खेती मकै, धान, गहुँ छ त्यसको अलावा कुखुरा पालन, गाई पालन गरिरहेका छन् भने अर्काथरी मानिसहरू व्यापार व्यवसाय गरिरहेका छन् उद्योग सञ्चालन, यातायात, रेष्टुरेन्ट, जग्गा कारोबार, होस्टेल व्यवसाय, निजी स्कुल, निजी अस्पताल, पूँजी बजार व्यवसाय, निजी बैंक जस्ता अनेकौं स्रोतबाट मनग्य आम्दानी गरीरहेका छन् । केही मानिसहरू व्यवसाय सञ्चालन गरेका छन् भने केही मानिसहरू तीनकै उद्योगहरूमा रोजगार पाइरहेका छन् । अर्को रोजगार भनेको सरकारी जागीर हो यस क्षेत्रका धेरै मानिसहरू सरकारी अफिसहरूमा जनताको सेवा गरिरहेका छन् । केही व्यक्तिहरू वैदेशिक रोजगारमा गएका छन् । अर्को ललितपुर जिल्लाको टीकाथली क्षेत्रको मुख्य पेशा भनेको नेपालको पहिचान दिने हस्तकला, मुर्तिकला, चित्रकला यस पेशाबाट राम्रो आम्दानी गरिरहेका छन् । यहाँबाट विभिन्न किसिमका देवीदेवताका मुर्तिहरू बुद्धका मुर्तिहरू देवीदेवताका वाहनका मुर्तिहरू बनाएर बिक्री गर्ने गर्दछन् यसबाट धेरैलाई रोजगार पनि मिलेको छ र अर्कोतर्फ यो व्यवसायले बिदेशको पैसा नेपालमा भित्रीएको छ । यस्तै हस्तकलाबाट बनेका विभिन्न सामग्रीहरूमा पर्यटकहरूको मन लोभिने गर्दछ । चित्रकलाबाट बनेका नेपालको पहिचान दिने हिमालको चित्र भगवान गौतम बुद्धको चित्र र अन्य यस्तै मानिसको मन लोभिने चित्रहरू बनाई बिक्री गर्दछन् र यसबाट मनग्य आम्दानी गर्दछन् ।

२.३ शैक्षिक अवस्था

नेपालको शैक्षिक अवस्थालाई बुझ्न त्यहाँको साक्षरता प्रतिशत बाट आँकलन गर्न सकिन्छ, त्यसैले टीकाथली क्षेत्रको साक्षरता प्रतिशत पूर्ण साक्षर छन् । यस वडा कार्यालय स्रोतका अनुसार पूर्ण साक्षरता वडा घोषणा गरेकोले यो क्षेत्रका मानिस पूर्ण साक्षर छन् भन्ने बुझिन्छ । २०६८ सालको जनगणना अनुसार यो जिल्ला ८२.५ भएको रेकर्ड देखिन्छ, भने जिल्ला शिक्षा कार्यालय ललितपुरले गरेको पूर्ण साक्षर जिल्ला घोषणा अनुसार सबै ललितपुर जिल्लाबासी साक्षर हुनु पर्ने तर बैकमा रकम भुक्तानीकालागि पेश गरेको चेकमा औँठा छाप भेटिएपछि पूर्ण साक्षर जिल्ला भन्न नमिल्ने देखिन्छ । तै पनि अरू जिल्लाको तुलनामा सबल पक्ष मान्नु पर्छ । राजधानीले छोएको जिल्ला भए पनि अबै १०० प्रतिशत साक्षरता नपुग्नु पूर्ण संतोष हुने ठाउँ भने देखिदैन । (राष्ट्रिय जनगणना २०६८) अनौपचारिक शिक्षाले जति कार्यक्रम चलाए पनि प्रौढहरूले पढ्ने ईच्छा नदेखाउनुले बृद्धहरूको मृत्यु हँदै जादा र जन्मेका जति पढ्ने उमेर भए पछि सबै विद्यालय जाने हो भने मात्र पूर्ण साक्षर जिल्ला हुन सक्छ । तर वेवारिसे बच्चा र चरम गरिब परिवारका बाल बच्चालाई सरकारले पूर्ण शैक्षिक प्रत्याभूति नगरेसम्म १०० प्रतिशत साक्षरता कहिलै पुग्दैन । यदि पुग्छ भने केवल कागजमा मात्र पुग्दछ व्यवहारमा पुग्दैन । तर अवस्था जे जस्तो भए पनि साक्षरतालाई माथि लैजाने दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने नामी सरकारी तथा निजी क्षेत्रका विद्यालय यस क्षेत्रका विद्यालयहरू महेन्द्रग्राम माध्यमिक विद्यालय, हाईभ्यु बोर्डिङ स्कूल, पवन प्रकृति स्कूल, हेरीटेज बोर्डिङ आदि रहेका छन् यी र यस्तै अन्य संस्थाले गर्दा यस जिल्लामा शिक्षा क्षेत्रमा राम्रो र दक्ष जनशक्ति उत्पादन भैरहेको छ । सरकारी संस्थाहरूले शिक्षात बनाउने देखि दक्ष जनशक्ति उत्पादन गरिरहेका छन् । जस्तै गर्दा देशको केही दक्ष जनशक्तिको आवश्यकता पुरा भैरहेका छ । तर उत्पादन भैरहेको पुरा जनशक्तिलाई नेपाल सरकारले पूर्ण रोजगारीको प्रत्याभूति गर्न नसकेकोले यहाँ उत्पादन भएको दक्षजनशक्तिको प्रतिभा पलायन भैरहेको छ र राष्ट्रलाई ठुलो नोक्सान परिरहेको छ । यो समस्यालाई व्यवस्था गर्न राजनीति पार्टीहरू जागरूक भएको देखिदैन । यदि यस टीकाथली क्षेत्रमा उत्पादन भएको शैक्षिक जनशक्तिले यही रोजगार पाउने हो या कुनै व्यवसाय गरी बस्ने वातावरण सरकारले बनाउने हो भने यो क्षेत्र नमुना क्षेत्र बन्ने कुरामा निश्चित नै छ ।

२.४ सामाजिक अवस्था

यस टीकाथली क्षेत्रको सामाजिक अवस्था दुई किसिमको छ । एकातिर खेतीपातीमात्र गरी खाने छन् भने अर्को तिर व्यापार व्यवसाय गरी जीवन चलाउने छन् । पुराना बस्ती भएका ठाउँमा खेतीपाति गरि जीवन निर्वाह गरिरहेका छन् । खेतीका लागि आकाशे पानीको भर पर्ने भएकोले राम्रो खेती नभई रोजगारका लागि धेरै युवाहरू विदेश पलायन भएका छन् । यस क्षेत्रमा विभिन्न जातिका मानिसहरू बस्दछन् भने घरहरू ईट्टा, माटो र काठले बनाएका छाना जस्तापाताका छन् । घरहरू कसैले एक तले कसैले दुई तले बनाएका छन् । आफ्ना पूर्वाले मान्दै आएका रीतिरिवाज र पर्वहरू हरितालिका तीज, जनै पूर्णिमा, कृष्णजन्माष्टमी, शिवरात्री माघे सक्रान्ती जस्ता पर्वहरू मान्दै आएको पाईन्छ । तीज सम्बन्धी गीतहरू गाउने जनै पूर्णिमामा जाति अनुसार डोरो बाध्ने जनै लगाउने गर्दछन् । समय अनुसार खैंजडी बजाई भजन गाउने नाच्ने गर्दछन् ।

यहाँका मानिसहरू व्यापार व्यवसायमा व्यस्त छन् भने छिमेकीसँग वा एक अर्का परिवारसँग खासै माया ममताको भावना देखिदैन केवल आर्थिक मामलासँग मात्र सम्बन्ध राखेको देखिन्छ । यो ललितपुर जिल्लाको टीकाथली क्षेत्रमा यसै जिल्लाका दक्षिणी भेगका मानिसहरू र अन्य धेरै जिल्लाकै मानिसहरू बसाई सरि आउने गरेकोले एक अर्कामा संस्कृतिहरू नमिलेको देखिन्छ । केही पर्वहरू होलि पूर्णिमामा सबैले एकै पटक मनाउन मिल्ने भएकोले सँगै मनाउछन् । केही पर्वहरू साउने सक्रान्तीमा लुतो फाल्ने लुते कटेरी बनाउने भलाय कुरीलो घरमा ल्याई राख्दा रोग व्याधी भाग्छ भन्ने प्रचलन हराउदै गएको छ । (स्थानीयबासि रत्नमाया महर्जन) यस्तै अन्य पर्वहरू पनि लोप हुदै जाने अवस्थामा छन् भने असार महिनामा पर्ने दशहरा, कार्तिकमा पर्ने ठुला एकादशीमा तुलसीको विवाह गर्ने चलन अझै चलिरहेको छ । तीजको दर खाने, दौतरीमा पिकनिक जाने, साउन महिनामा हरियो चुरा पोते र हरियो साडी लगाउने, नेपालीपन भल्किने पोशाक छोडी पश्चिमाहरूको पहिचान दिने पोशाक लगाउने र केटिहरूले छोटा कपडा लगाउने प्रचलनले यो टीकाथली क्षेत्रको शहरी क्षेत्रमा विकृतीपन भित्रीएको देखिन्छ ।

यहाँका आदिवासी क्षेत्री (रावत, कार्की) नेवार (श्रेष्ठ, महर्जन) जातिहरू आफ्ना पूर्वाले मान्दै आएका पर्वहरू जस्तै दशैं, तिहार, जनै पूर्णिमा, तीज मान्ने गरेको पाईन्छ । दशैंमा आफु भन्दा ठुलाको आशिर्वाद लिने सबैको एउटै भए पनि खान पानमा फरक

देखिन्छ । नेवार जातिमा प्रायजसो पुरूषले मदिरा सेवन गर्ने र रांगाको मासु खाने गर्दछन् भने क्षेत्रीमा खसी र कुखुराको मासु खाने गरेको देखिन्छ । नेवारहरू जनै पूर्णिमामा ११ किसिमका दालका परिकारहरू मिसाएर पानीमा भिजाई टुसा उमारेको क्वाटी खाने गरेको पाइयो (स्थानीयबासि प्रमीला मर्हजनले)

२.५ धार्मिक अवस्था

टीकाथली क्षेत्रको धार्मिक अवस्थाको बारेमा यहाँका मानिसहरू आफ्नो धर्म सम्बन्धी जानेर वा नजानेर भए पनि आफ्नो समुदायसँगै अगाडि बढी रहेका हुन्छन् । एक अर्काको धर्म प्रति सम्मान गर्दछन् । यहाँ धर्मको नाममा एक आपसमा भै भगडा गरेको पाईदैन । यहाँ हिन्दू बौद्ध धर्म मान्ने मानिसहरू छन् । गौतम बुद्धलाई हिन्दूधर्मालम्बीहरू भगवान विष्णुका दश अवतार मध्यको एक अवतार मानेर पुजा गर्दछन् । यो ललितपुर जिल्लाको टीकाथली क्षेत्रमा धेरै नेवार जातिको बसोबास रहेको पाइयो । यिनीहरूको धर्म परम्परा सम्बन्धि सोधखोज गर्दा आर्य धर्म मान्ने गरेको पाइयो । नेवार समुदायका हिन्दू धर्मालम्बीहरू राजोपाध्याय पुरोहित मान्ने गर्दछन् । अर्काथरी नेवार जो बौद्ध धर्म मान्दछन् तिनीहरूले पुरोहित बज्राचार्य मान्दछन् । तर हिन्दू धर्म मान्ने नेवारहरू राजोपाध्याय नभएका ठाउँमा खस ब्राह्मणहरूद्वारा नै आफ्ना कर्मकाण्ड गराउँदै आएको पाईन्छ । यस क्षेत्रमा बस्ने नेवार जाति बाहेक बाहुन, क्षेत्री, खत्री, के.सि., रावत,विष्ट आदि पनि जाति छन् । यिनीहरूले पनि आ आफ्नै किसिमको धर्म मान्ने गर्दछन् । यिनीहरू सबैले दशैं, तिहार मनाउदछन् । तीज एकादशमा ब्रत बस्ने गर्दछन् । अष्टमीको दिन उज्यालो नहुँदै कृष्णको मन्दिरमा गइ लाइन बसी पुजा गर्ने चलन पनि छ । जनै पुर्णिमामा पनि मन्दिरमा गइ बाहुनसँग टीका लगाइ जनै र डोरो बाध्ने चलन छ ।

२.६ राजनैतिक अवस्था

टीकाथली क्षेत्रको राजनीतिक अवस्थालाई प्रस्ट्याउनलाई पहिला महालक्ष्मी नगरपालिकाको राजनीतिक अवस्थालाई हेर्नु पर्ने हुन्छ । त्यसैले केही वर्णन यसरी गरिएको छ । गणतन्त्र स्थापनार्थ पुराना राजनैतिक संरचना फेरिएर नयाँ संरचना अनुसार बनेका जिल्लागत स्थानीय तह अनुसार ललितपुर जिल्लामा एक ललितपुर महानगरपालिका, दुई महालक्ष्मी नगरपालिका र गोदावरी नगरपालिका तीन कोन्ज्योसोम गाउँपालिका, बागमति

गाउपालिका, महाङ्गल गाउपालिका गरी जम्मा ६ वटा स्थानीय तह रहेका छन् । जसमा ललितपुर महानगरपालिकामा एक जना मेयर एक जना उपमेयर र २९ ओटा वडामा एक एक जना वडा अध्यक्ष र अन्य सदस्यहरू एक दलित महिला गरी दुई महिला अनिवार्य गरी जम्मा पाँच सदस्य रहेको पाइयो । जनप्रतिनिधिको समुहले जनताका समस्या नेपाल सरकारले तोकेको नियम कानूनको अधिनमा रहि विकास निर्माणका कामहरू र जनतालाई परेका पिरमर्का उजुरी सुन्ने र न्यायदिने काम गर्दछन् । यो महालक्ष्मी नगरपालिका कार्यालय ग्वाको लुभु रोडसाइड इमाडोलको खरीबोट भन्ने स्थानमा छ । यसको नामाकरण लुभुमा रहेको महालक्ष्मीको मन्दिरको नामबाट राखिएको हो । यसका १० वटा वडा कार्यालय रहेका छन् । २०७४ साल मंसिर महिनामा भएको स्थानीय निर्वाचनमा यस महालक्ष्मी नगरपालिकामा मेयर र उपमेयर नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीबाट निर्वाचित भएका छन् । टीकाथली पहिलेको गाविस अहिले महालक्ष्मी नगरपालिकाको ५ र ७ वडामा पर्दछ । यस वडाका १, २, ३, ४, ५, ७, ८, ९ र १० वडाका वार्ड अध्यक्ष नेपाल कम्युनिष्ट पार्टीबाट निर्वाचित भएका छन् । वडा नम्बर ६ मा नेपाली कांग्रेसबाट निर्वाचित भएका छन् भने एक वडामा एक दलित महिला सहित दुई जना महिला अनिवार्य र एक जना वडा अध्यक्ष र चार जना सदस्य गरी जम्मा पाँच जनाको प्रतिनिधि समुह गठन गरिएको छ महालक्ष्मी नगरपालिकाबाट प्राप्त जानकारी भयो । (महालक्ष्मी नगरपालिका कार्यालय ललितपुर)

अहिले भएको महालक्ष्मी नगरपालिका पहिले भएका इमाडोल, टीकाथली, लुभु, सिद्धिपुर र लामाटार गाविसलाई मिलाएर स्थापना गरिएको हो । यस महालक्ष्मी नगरपालिकामा अहिलेको वडा नम्बर १, २, ३, र ४ पहिलेको इमाडोल गाविस, वार्ड ५ र ७ टीकाथली गाविस, वडा नम्बर ८ लुभु र वडा नम्बर ९ र १० लामाटार गाविस रहेको पाइयो । मेरो लोककथाको सङ्कलन र विश्लेषण गर्ने अध्ययनको क्षेत्र टीकाथली यस महालक्ष्मी नगरपालिकाको वडा नं.५ मा पर्दछ । यस वडामा जननिर्वाचित पदाधिकारीहरू स्थानीय निकायमा शुरूमा एमालेका तर्फबाट वार्ड अध्यक्ष श्री राजकुमार सिलवाल, सदस्य श्री रमेश थापा क्षेत्री (एमाले) सदस्य श्री प्रदिप पराजुली, (एमाले) महिला सदस्य कल्पना राना मगर दलित महिला सदस्य सिता पुर्कोटी रहेको (वडा कार्यालय ५ अनुसार) जानकारी प्राप्त भयो । । महालक्ष्मी नगरपालिकाका मेयर पनि यसै वडाका श्री रामेश्वर श्रेष्ठ हुनुहुँदो रहेछ यस टीकाथली क्षेत्र भित्र भएका मुख्य ठाउँहरू भिकुचा, थापाचोक आदर्श टोल, नबिनटोल, जागृतीटोल, मोतिनगर, जनमैत्रिटोल र मिरमिरे टोलहरू टोलहरू रहेका छन् । धेरै वर्ष

देखिको स्थानीयतहमा खालि रहेको पदमा अहिले राजनैतिक प्रतिनिधि पुरा हुनुले अब जनप्रतिनिधिमाफत केही विकासको फड्को मार्ला जस्तो देखिन्छ ।

तेस्रो परिच्छेद

टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको सङ्कलन

३.१ छोरीको मासु खाने आमा

एकादेसमा एउटा स्वास्नी मान्छे हुनुन्थ्यो । उनका दुईवटा सन्तान थिए । एउटा छोरो र एउटी छोरी थिए । छोरो जन्मिएपछि, श्रीमान परलोक हुनुभयो । अनि उनका दुखका दिनहरू सुरू भए । उनको घर पहाडको ठाउँ अनकन्टार जङ्गलमा थियो । बाटो घाटो केही पनि थिएन । त्यहाँ मानिसहरू पनि धेरै बस्दैनथे । यस्तो ठाउँमा ती एकली महिला दुःख सुख गरी आफ्ना दुई सन्तान हुर्काइन् । अनि छोरी ठुली भएपछि विवाह पनि गरिदिइन् । अनि छोरीको विहे भएपछि आमा छोरा मात्र भए भन सुन्य भयो । तै पनि आफ्नो जिविका त टार्ने पर्यो दिनहरू बित्दै गए ।

धेरै दिनपछि छोरी एक दिन साँझको समयमा आफ्नो माइतीघर आइपुगिन । विहे भएर घर गएको छोरी माइत नआएको पनि धेरै भएको थियो त्यसै समयमा छोरी आउदा कुन आमाको मन खुसी हुँदैन र ? आमा खुसी भए पनि छोरीलाई खुवाउने कुरो केही नहुदा बारीमा कन्दमुल सिस्नो केही पाईन्छकी भनेर खोज्न गईन् । रात परिसक्यो खानेकुरा केही पनि भेटिएन । आमा निरास हँदै घर फर्किन । अनि छोरीलाई भोकभोकै सुताउनु पर्यो । त्यसैले उनीलाई अति नै रिस उठ्यो पीर पर्यो । अनि उनीले सुतिरहेको छोरीलाई उठेर काटेर मारिदिइन् र भित्रै सिँडिमुनि गाडिन् । रिसले काटिन या पीरले काटिन छोरीलाई त्यो थाहा भएन ।

धेरै लामो समयसम्म पनि आफ्नो श्रीमती घर नआएपछि छोरीको घरको मान्छे छोरी खोज्न आए । तर छोरी यहाँ आएको छैन भनेर आमाले ढाटिन् । अनि उनीहरू निरास भएर घर फर्के । उनीहरू घर फर्किसकेपछि आमाले छोरीलाई खाल्डोबाट निकालेर टुक्रा टुक्रा पारेर उसिनेर घ्याम्पोमा राखिन् । अनि आमाले दिनदिनै त्यही छोरीको मासु खान थालिन् । छोरीको मासु दिनदिनै खादा उनलाई धेरै पेट दुख्यो र बिरामी परिन् । मासु वरपर गन्हाउन थाल्यो । त्यहाँ वरपर छिमेकीले छोरी हराएको कुरो थाहा पाएका थिए । के भएछ भन्दै सोधखोज गर्न थाले । त्यहाँ जतासुकै गन्हाएको थियो । गाउँलेले छोरीको कपाल पनि

भुँइमा देखे । यो के भएको हो के गन्हाईरहेको छ भन्दा मैले छोरी मारेको हो भनेर सबै कुरा बताईन् । अनि आधा मासु खाएर सके आधा बाँकि छ भनेर भनीन् त्यसपछि गाउलेहरू जम्मा भए त्यो बाँकी रहेको मासु स्याललाई दिए स्यालले खाएन अनि बाघलाई दिए बाघले पनि खाएन कसैले पनि नखाएपछि त्यो मासु खाल्टो खनेर पुरीदिए । अनि सबै मिलेर आइमाइलाई पुलिसको जिम्मा लगाइदिए ।

सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा वैकुण्ठमा जाला भन्ने बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति : नुछेमान डंगोल,

ठेगाना : टीकाथली वडा नं. ५

उमेर ६५

३.२ सिमसार

उहिल्यै एउटा गाउँमा धनाढ्य साहु थियो र उसकी बुढी पनि थिई । । उसको धन सम्पति प्रसस्तै थियो । तर सन्तान थिएनन् । सन्तान नभएकोले गर्दा उसलाई साह्रै चिन्ता परेको थियो । मेरो सम्पति धेरै छ तर सन्तान नभएपछि यो सम्पति मेरो शेष पछि कसले खान्छ भनेर चिन्ता गरिरहेको थियो । यत्तिकैमा एक दिन उसले मनमनै अष्टमिको दिन ब्रत बस्ने विचार गर्‍यो । ब्रत बसेपछि उसको सन्तान जन्मियो । छोरो जन्मियो उसका बुढाबुढी साह्रै खुशि भए । अनि छोरोको नाम सिमसार राखियो । त्यो छोरा हुने विरूवाको चिल्लो पात भने भै सानै देखि अति नै चलाख थियो । हरेक कुरामा चाख लिने नयाँ काममा रूचि देखाउने नया साथी बनाउने गर्दथ्यो । सिमसार ठुलो हुँदै गयो अनि उसले आफना साथीहरूसँग पैसा कमाउन ल्हासा जाने निधो गर्‍यो तर उसको बा आमाले पठाउन चाहेनन् । तर उ जिद्धी गरेर साथीहरूसँग चिनको ल्हासामा व्यापार गर्न जाने निधो गरीसकेको थियो । बाटो असाध्यै लामो अफ्यारो पहाड पर्वत चढ्नु पर्ने त्यसैले उसलाई पठाउन घरबाट बन्देज लगाईयो तै पनि उ घरबाट हिँड्यो । साथीहरू सबै सँगै लिएर सिमसार ल्हासा जाँदै थियो बीच बाटोमा पुग्दा एउटा मन्दिरमा सुनको देवता देखेछन्। अनि सुनसान जङ्गलमा सुनको देवता देखेपछि साथीहरूले यो सुनको देवता काटेर हामी बाँडेर यहीबाट घर जाऊँ भनेछन् तर सिमसारले मानेनछ साथीहरूलाई धेरै सम्झाएछ देवतालाई काट्न हुँदैन यस्तो नराम्रो काम नगर हेर साथी भनेर धै सम्झायो तर धेरै मुख साथीका अगाडि उसको केही सीप लागेन उनीहरूले देवतालाई काटेर टुक्रा टुक्रा पारेर भाग लगाए तर सिमसारले लिएन अनि सबै जना त्यहीँ बाट घर फर्किए । सिमसार शोक र सन्ताप लिएर भजन कृतन गाउँदै फर्कँदै थियो साथीहरू खुसिले गदगद थिए ।

यत्तिकैमा अचानक आँधिबेरी हावा हुरी चल्यो । त्यहाँ नजिकै नदी रहेछ । कोही साथीहरू हावा हुरीले गर्दा नदीमा परे कोहीलाई रूखले च्याप्यो सबैको सुनको टुक्रा खस्यो पछि ती सुनका टुक्रा सबै जोडिएर देवताको रूपमा त्यही ठाउँमा प्रादुभाव हुनुभयो । यसै क्रममा कोही साथीहरू खोलामा डुबेर मरे । कोही आँधि बेरी आउदा रूखले च्यापेर मरे । तर सिमसारलाई भने केही भएन । उसलाई देवताले रक्षा गर्नुभयो । अरू सबै साथीहरू मरे ।

ऊ एकलै घर फक्यो र केही वर्षपछि सिमसारको विवाह भयो । देवताको प्रभावले गर्दा सिमसार सुख शान्तिका साथ जीवन बिताउदै गयो ।

सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा वैकुण्ठमा जाला भन्ने बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति : मोहन के.सी.

ठेगाना : टीकाथली वडा ५

उमेर ५५

३.३ ठग ज्यापु

एका देशमा एउटा ज्यापु र बाहुन रहेछन् । ज्यापुको धनसम्पति केही पनि थिएन बाहुनले ज्यापुलाई काममा लगाउने बिचार गरयो । एकदिनको कुरो हो बाहुनले ज्यापुलाई खेत जोत्न पठाएछ, खाना खाएर दिउँसोको लागि खाजा लिएर ज्यापु खेत जोत्न गयो । अनि खेतमा पुगेपछि दिनभर खेतमा सुतेछ अनि खाजा खाएछ र बेलुका घर फर्केछ अनि बाहुनले सोधेछन् खेत जोतेर सकियो भन्दा सकियो बाजे भनेछ । त्यसदिन खाना खाएछन् सुतेछन् । अर्को दिन पनि बाहुनले खेतमा डल्ला ठोक्न पठाएछ आज पनि खाना खाई खाजा लिएर ज्यापु खेतमा डल्ला ठोक्न हिँडेछ । अनि आज पनि हिजो जस्तै दिनभर खेतमा सुतेछ । अनि खाजा खाई बेलुका घर फर्केछ । आज पनि बाहुनले हिजोजस्तै डल्ला फोरेर सकियो भने साधेछ । अँ बाजे डल्ला फोरेर सकियो भनेछ । अर्को दिन पनि बाजेले ज्यापुलाई तोरी छर्न पठाएछ । ज्यापु तोरी प्लाष्टिकमा राखेर सधैजसो खाना खाई खाजा लिएर खेतमा हिडेछ । अनि त्यो दिन ज्यापुले बाठो भएर तोरी राख्ने प्लाष्टिकमा पहिला नै प्वाल पारेको थियो अनि तोरि बाटोमा चुहिँदै चुहिँदै खेतमा पुग्दासम्म सिद्धिएछ । अनि आज पनि खेतमा गएर दिनभर घाममा सुतेछ । अनि बेलुका भएपछि खाजा खाई घर फर्किएछ । अनि बाजेले सोधेछन तोरी छरेर सकियो अनि ज्यापुले सकियो बाजे भनेछ अनि बाहुनले कहिले उम्रेला तोरी भनेर ज्यापुसँग सोधेछ, ज्यापुले त्यस्तै दुई साता जतिमा उम्रेला हजुर भनेछ ।

दिनहरू बित्दै गए । बाहुनको मनमा तोरी कस्तो उम्रियो होला कस्तो भए होला भन्ने लागिरहेको थियो । एक दिन उसले हेर्न जाने निधो गरेछ । अनि खाना खाई दिउँसोको समयमा हेर्न गएछ खेतमा त केही पनि रहेनछ खेत बाजै पो रहेछ । अनि बाहुनलाई ज्यापुसँग असाध्यै रिस उठेछ । घरबाट निकालि दिएछ । अनि त्यो ज्यापु लाउन खान नपाएर बिमारी परेछ । औषधी गर्ने पनि उसको कोही थिएन । धेरै दिन थला परेपछि उ मरेछ ।

सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा वैकुण्ठमा जाला भन्ने बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति : रत्नमाया महर्जन
ठेगाना : नविनटोल वडा नं. ५
उमेर ५०

३.४ भुतको चिहानको बास

धेरै पहिलेको कुरा हो एउटा गाउँमा दुई जना बुढाबुढी बस्दथे । एकदिनको कुरो हो तिनीहरू धेरै टाढाको शहरमा नुन लिन हिँडे । अनि घरबाट खानेकुरा राति वास बस्दा ओढ्ने कपडा ठाउँ ठाउँमा सामान राख्दै हिँडे । नुन लिएर घर फर्किदा बाटो बिसिएला की भनेर आफु हिँडिरहेको बाटोमा ठाउँ ठाउँमा सामान राख्दै हिँडे । अनि दुई तीन दिनको लामो हिडाई पछि नुन पाउने शहरमा पुगेछन् र नुन लिई आफ्नो घरतिर लागे । तर घर फर्किदा बाटो बिराएछन् अर्को बाटो लागेछन् । हिड्दा हिड्दा रात परिसक्यो तर पहिला जाँदाको बाटो भेटिएनछ । उनीहरू रातको समयमा सुनसान जङ्गलमा भुतको चिहानमा पुगे । तर त्यहाँ आगो बलेको देखे र त्यही ठाउँमा जाने निधो गरे । आमा आमा हामीलाई वास दिनुहोस् न भने भुतका बुढाबुढी रहेछन् उनीहरूले आउनुहोस आउनुहोस भन्दै बुढाबुढीलाई भित्र बोलाए । साँझको पाहुना वास मात्र होईन खान पनि दिनु पर्दछ भन्दै भित्र बोलाए । अनि तिनीहरूले नुनको भारी बुढाबुढीको चिहानमा विसाए ।

अनि भुतका बुढाबुढीले साँझमा आएका पाहुना के खाना खुवाउने भनेर सल्लाह गरेछन । बुढा बुढा तरकारी के पकाउनी भनेर सोधिन अनि बुढाले भन्यो त्यहाँ खोपामा टाउको छ त्यही भिकेर पकाउ भन्यो अनि भात के पकाउँ भनेर भन्दा त्यहाँ खोपामा बत्ती बाल्न राखेका चामल छन् तीनै चामल पकाउन भन्यो । अनि बुढीले साँझमा आएका पाहुना भोक लागे होला भन्दै गफ गर्दै टाउको काटकुट पारेर पकाई अनि खाना पकाई सकेपछि हातगोडा धुन पानी र कोपरा (चुस्ता) दिए तर ती पाहुनाले हामी बाहिर गएर धुन्छौं भित्र धुदैनौ भने तर ती भुतका बुढाबुढीले साँझमा आएका पाहुनालाई हामी बाहिर जान दिदैनौ भनेर भित्र हात धुन पठाए । तिनीहरूलाई बाहिर जान दिएनन् । पाहुनाले हात धोएर खान बसे । बुढीले आधा भात खाईसकी तर बुढो धोती पटुका खोली खान बस्यो तर उसले टपरीमा हात राख्नासाथ मासुको चोक्टोमा नाकको फूली भेट्यो । अनि उसले भात उनीहरूले नदेख्ने गरी टपरी घोप्ताएछ र खाएजस्तो गरेछ तर बुढीले आधा जति भात खाएसकेकी थिइन् । त्यसपछि उनीहरू बाहिर चुठ्न जान्छौं भनेछन् । तर भुतका बुढाबुढीले बाहिर नजानुस भित्रै चुठ्न भनेर अम्बोरामा पानी दिए । तर हामीले खाएको थालमा चुठ्दैनौ तपाईंहरूलाई विश्वास लाग्दैन भने हाम्रो पटुकी समाउनुस हामी चुठेर भित्र आउँछौं भनेर बाहिर निस्के भुतको हातमा पटुका भयो उनीहरू बाहिरबाटै नुनको भारी छोडेर

भागोछन् । त्यसपछि भुतका बुढाबुढी बाहिर निस्केर चाम्ली चाम्ली भन्दै बोलाउदै बोलाउदै पछि लागोछन । धेरै टाढासम्म बोलाउदै पछि लागोछन भात खाने बुढी हुँ हुँ भन्दै बोलिछन तर भात नखाने बुढो बोलेनछ । पछि भेटाउन नसकेपछि भुतका बुढाबुढी फर्केछन् ।

बुढाबुढीले हिड्दा हिड्दा जङ्गलमा गाईको गोठ भेटेछन् त्यहाँ दुई जना वस्तु पालेर बसेका रहेछन् त्यहाँ पुगेर अदुवा खाएर भुतको घरमा खाएको भातलाइ पुरेपछि मात्र बुढीलाइ अलि सन्चो भएछ र रातभरी उनीहरूसँग आफुले नुन लिन जादा दुख पाएको कुरा फर्किदा बाटो विराएको र भुतको घरमा बास बसेको भुतले घर आउन नदिएको आफु भागेर आएको नुन भुतको घरमै छाडेको सबै कुराको बेलिविस्तार गरेछन् । अनि उनीहरूले खाना खाएछन र राति सुतेछन । अनि अर्को दिन बिहानै हाम्रो नुनको भारी ल्याईदिएमा एक एक पाथी नुन दिन्छौ ल्याईदिनुहोस भनेर भनेछन उनीहरूले नुन ल्याइदिएछन् र बुढाबुढीले गोठालालाई एक एक पाथि नुन दिएर उनीहरू आफ्नो घर लागोछन् । सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा वैकुण्ठमा जाला भन्ने बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति : सिन्धु गौतम

ठेगाना : टीकाथली वडा नं. ५

उमेर ७५

३.५ आमा छोराको एउटै चिहान

एकादेमा एउटा राजाका तीन वटी रानीहरू रहेछन् तर तिनीहरू तीन वटी बाट नै सन्तान भएनछन् । पहिला एउटीसँग विवाह गरे केही वर्ष सम्म सन्तान भएनछन् अनि अर्कीसँग विवाह गरे तर सन्तान भएनछन् यसै गरी जेठी, माईली र कान्छी भए तर सन्तान भएनन् अनि तीन वटी रानीबाट सन्तान नभए पछि राजा दिक्क मानेर एउटा ज्योतिषी कहाँ चिना हेराउन गए । ज्योतिषीले चिना हेरी सकेपछि तपाईंको एउटी रानी तपाईंको खेतका नागले भोग खान खोजेका छन् भोग नदिई नाग खुशी हुदैनन नाग खुशी नभए सन्तान हुदैनन् भनेर ज्योतिषीले भने त्यसपछि राजा के गर्ने भनेर साह्रै चिन्तामा परेछन् अनि ज्योतिषीको वाट विदा भई बाटामा विभिन्न कुराहरू सोच्दै सोच्दै दरबार आएछन् अनि ज्योतिषीले भनेको कुरा ती तीनवटै रानीहरूलाई र आफ्नी बहिनलाई बोलाई सबै कुरा सुनाएछन् ।

अर्को ज्योतिषीकहाँ गएछन् । अर्को ज्योतिषीले हजुरको घरनजिकै सातदोबाटोमा एउटा आँपको बोट छ त्यो आँपमा फलेका दानामा एउटा भटाराले एकपटक हान्नु जति भर्छन् भर्छन् तर अर्को पटक भटारोले न हान्नु भनि सल्लाह दिएछन् । जति भर्छन् भर्छन् त्यो लगेर आफुलाई जुन मन पर्छ त्यही रानीलाई खान दिनु । अनि भटारो हान्दा एउटा मात्र आँप खसेछ । अनि एउटा मात्र आँप लिएर राजा घर आए । अब कसलाई दिने भनेर दोधारमा परेछन् । अनि राजाले आँप लिएर घर आउदा रानीहरू खोलामा कपडा धुन गएका रहेछन् । अनि राजा पनि खोलामा गएर आँप बगाईदिएछन् । जेठी रानीले आँप छोपिछन् र टोकीछन् अनि छि छि भनेर थुकिछन् र आँप फालिछन् माइली रानीले पनि आँप छोपिन र टोकिन अनि उनले पनि आँप अमिलो रहेछ भनेर फालिदिईछन् । यसै गरी फेरि कान्छी रानीले आँप टोकीछन् र उनले आहाँ कती मिठो भनेर खाईछन् । अनि सबैजना कपडा धोएर घर गएछन् । कान्छीको पेटमा गर्भ बसेछ । दस महीना पछि उनले छोरा जन्माईन । छोरो ठुलो हुदै गए उनको नाम कृष्ण राखियो । उनी पाँच वर्षको भए ।

अब राजाको सन्तान त भयो तर अझै पनि खेत रोपीएन अब के गर्ने भनेर फेरि पनि राजा ज्योतिषीकहाँ हेराउन गए । ज्योतिषीले छोरो पाँच वर्षको भएपछि रानीको भोग दिनुपर्छ भनेछन् । राजाले घर आएर रानीलाई यो सबै कुरा बताए । यो कुरा साना बालक कृष्णले पनि सुने । अनि उनी आफै ज्योतिषी कहाँ गए र सोधे ज्योतिषीले हिजो बाबालाई

जे भनेको थियो आज छोरालाई पनि त्यही कुरा भन्यो । तिमिहरूकी एउटी आमा भोग दिएपछि मात्र तिमिहरूको खेत रोपिन्छ ।

अनि राजाले कान्छी रानीलाई सिङ्गारपटार गरि तयार हुन पठाए । यो कुरा थाहा पाएर बालक आफ्नो आमाको साडी समातेर बसिरहे । आमाले आफ्नी नन्दलाई बालक सानो छ भोक लाग्दा खान दिनु तिर्खा लाग्दा पानी खान दिनु भनेर अर्हार्डिन र खेतमा जान थालिन तर बालकले नमानेर सँगै गयो । खेत नजिकै पुगेपछि आमाले बालकलाई आँपको बोट निर बसालेर भोक लागे आँपको गोडा खानु तिर्खा लागे पानी खानु भनेर सिकाएर खेतमा गईन् । खेतमा जाने वित्तिकै रानीलाई खुट्टा माथि टाउको तल गराएर काटेर भोग दिए । अनि राजाले आफ्नी रानिको भोग दिएपछि मात्र खेत रोप्न पायो । हलिले जोत्ने र खेतालाले रोपाई गरेर सिद्धाए । अनि सबै जना घर फर्के ।

यता कृष्ण बालक बाटोमा आमा कुरेर बसेका थिए , हलिदाई , रोपारी दिदी जो जो आउछन् सबैलाई मेरो आमा किन आउनुभएन भनेर सोध्छ तर तिनीहरूले केही नभनी खै बाबु अहिले पछि आउनुहुन्छ भने । एकछिन पछि उसको काका आए । काकासँग पनि बालकले मेरो आमा खै भनेर सोधे तर उनले सबै कुरो भने बाबु तिम्रो आमालाई तिम्रो बाबाले भोग दिनुभयो अब तिम्री म सँग घर जाने म सँगै सुत्ने बस्ने भनेर भने तर बालक रूदै चिच्याउदै मेरो आमा खै भन्न थाले । भुईमा लडिबुडी गर्दै रून् थाले फकाउदा पनि मानेनन् । त्यसपछि काकाले नि त्यो बालकलाई छोडेर घर गए । सबैजना घरगएपछि बालक रूदै मेरो आमा कहाँ हुनुन्छ भन्दै अलापबिलाप गर्दै भुईमा लडिबुडी गर्दै आमा भएको ठाउँनिर पुगे र प्राण त्यागे ।

अनि भोलिपल्ट बिहानै सबैमिली आमालाई गाड्नको लागि जादा बालक पनि त्यही मरेको देखेर दुई आमा छोरालाई एउटै चिहानमा गाडिदिए । सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा वैकुण्ठमा जाला भन्ने बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति : सिन्धु गौतम

ठेगाना : टीकाथली वडा नं. ५

उमेर ७५

३.६ बुढाबुढीको अचानक भेट

एका देशमा दुई जना बुढा बुढी र तिनका दुई छोरीहरू थिए । तिनहरू एकदम गरिब परिवारका थिए । अर्काको घरमा गएर ज्याला गरेर खान पर्ने अवस्था थियो । यत्तिकैमा एकदिन बुढाको मनमा विचार आएछ । पैसा कमाउन विदेश जाने विचार भएछ । जानलाई बाटा खर्च गाउँमा सरसापटी खोजेर बुढो विदेश गएछ । घरमा आमा र दुई छोरी ज्याला मजदुरी गरेर जिविका चलाइरहेका थिए । धेरै दिन सम्म पनि बुढाको केही खबर आएन । जेठी छोरीको विवाहको लागि केटा माग्न आए र बुढीले चित्त बुझेर विवाह गरिदिइन् । अब कान्छी छोरी र आमा मात्र भए । दिन दिन विस्तारै कान्छी छोरी पनि बढ्दै गइन् उनलाई पनि केटा माग्न आए अनि आमाले विहे गरिदिइन् । अब बुढी एकलै भइन् बुढोको केही खबर नआएपछि बुढीलाई साँढे चिन्ता लागेको थियो । तै पनि आफ्नो जीवन गुजारा त गर्ने पर्यो । छोरीहरू घर गएपछि बुढी बिरामी परिन । अनि छोरीहरू आमालाई लिन आए तर बुढीले अबै पनि बुढो आउने आसले अहिले जादिन पछि जाउँला भनेर गइन् । बुढोलाई के भाको होला बिरामी परे कि पैसा नभएर आउन सकेनन के भयो केही थाहा भएन । बुढी यही चिन्तामा परेर हो कि फेरि बिरामी परिन अनि जेठी छोरी आएर घर लगिन र दु ख सु ख गरेर आमालाई पालेकी थिइन् आमा कहिले कान्छी छोरी कहिले जेठी छोरी कहाँ गर्दै बसेकी थिइन् ।

एक दिन साँझको बेला थियो अचानक एक जना बुढो मान्छे त्यही घरमा वास माग्न आई पुगे र वास पनि बसे हिडेर आएकोले उनलाई थकाई लागेको थियो अर्को दिन बिहान अवेर सम्म सुतीरहेछन् । अवेर उठेपछि केही कुरा सोधपुछ भयो । अनि बुढाले धेरै वर्ष पहिले धन कमाउन मुग्लान गएको तर कमाउन नसकि रित्तो हात फर्कनु परेको कुरा सुनाए सबै बेलिबिस्तार लगाए । म आफ्नो दुई छोरी र श्रीमतीलाई छोडेर पैसा कमाउन मुग्लान पसेको धेरै वर्ष भो पैसा कमाउन सकिन उतै बिरामी परे । घरमा पनि केही खबर भएन । छोरीहरू ठुला भए होलान विहे पनि भैसक्यो होला । अब त बुढी पनि बुढी नै भईसकिहोली अब म छिटो जानु पर्छ भनेर के मात्र भनेको थियो बुढी अँगालो हालेर धरधरी रूत थालिन तिम्रो बुढी म नै हुँ र छोरी पनि यीनीहरू नै हुन ।

सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा बैकुण्ठमा जाला भन्ने बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति : इमा बुढाथोकी

ठेगाना : टीकाथली वडा नं. ५

उमेर ५३

३.७ गरिब सन्ते

एकादेशमा एकजना सन्ते नाम गरेको मान्छे थियो । उ साह्रै गरिब रहेछ । उसका एक छोरा र एउटी श्रीमती रहेछन् । दिनभर अरूको काम गरेर जीवन निर्वाह गर्दथे । जनतन जीवन चलेकै थियो । यत्तिकैमा एक्कासी गाउँमा माहामारी फैलिएछ । सन्तेकी श्रीमतीलाई पनि छोपेछ । अनि सन्तेले आफ्नी बुढीलाई पिठ्युँमा बोकेर अस्पतालतिर हिडेछ । अस्पताल धेरै टाढा रहेछ बाटोमा जाँदा जाँदा उसकी बुढीलाई सात पटक त पखाला लागेछ अनि उसको अस्पताल नपुग्दै मृत्यु भएछ । विचरा सन्ते अलापबिलाप गरी रूत कराउन थालेछ । अब के गर्ने जति रोएपनि फर्केर आउने होईन आफ्नो मन आफै बुझाएछ । सम्भेछ घरमा छोरो मात्र छ के खाए होला अब छिटो घर जान पर्छ भनि मरेको बुढीको लास लिएर घर फर्केछ । उता घरमा जाँदा छोरोलाई पनि भाडा पखाला लागेर हिड्न नसक्ने अवस्थामा पुगिसकेको थियो । विचरा सन्ते अब के गर्ने हतार हतार छोरो बोकेर अस्पताल दुगुरेछ । त्यतिबेला गाउँमा जिवनजल पनि पाईदैनथ्यो । छोरोलाई पनि बाटोमा धेरैपटक पखाला लाग्यो त्यहाँ पानी पनि भएन औषधी पनि भएन जिवनजल पनि भएन र दिसा गर्दा गर्दा साह्रै गाह्रो भएर होला बा बा अब म मर्छु भनेछ अझै पनि सन्तेले छिटो छिटो दौडेर अस्पताल पुर्‍याउन सकिन्छकी भनेर आस गर्दै हिडिरहेको थियो । छोरो पिठ्युँमा केही चालचुल गरेको थिएन निधाएछ भनेर पिठ्युँबाट भिकेर बोलायो बाबु बाबु भनेर तर उ त सधैको लागि निधाएको रहेछ बोलेन । उसको आफ्ने बा सँग अन्तिम शब्द बा बा मलाई गारो भो अब म मर्छु भन्ने नै भयो । छोरो को पनि मृत्यु भयो । अब सन्तेलाई पर्न सम्म पिर पर्यो तै पनि उ घरमा आउन पर्थ्यो । उ छोरोको लास बोकेर घर आयो बाटोमा उसलाई साह्रै गारो भो आफु नै ढलौला जस्तो भो उ बाटोमा एकलै बेसरी रोयो चिच्चायो तर हुने केही थिएन घर आउनु नै पर्ने थियो । यो बाहेक उ सँग अरू केही विकल्प थिएन । अनि आमा छोराको शबलाई सिरकको खोल भिकेर ओडाईदियो । उसलाई सहयोग गर्न पनि गाउँमा मान्छे धेरै थिएनन् । उसलाई छोरो र श्रीमतीको शोकले गर्दा खाने पनि समय थिएन । उ आफ्नो अगाडि परिवार सबै गुमाउनु पर्दा आफु पनि मरिरहेको महसुस गरेको थियो । उसले जसोतसो गाउँमा बाँचेका दुई चार जना मानिसलाई जम्मा गरेर आमा छोराको काजकिया गयो ।

सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा बैकुण्ठमा जाला भन्ने
बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति: हर्कबहादुर बुढाथोकी

ठेगाना : टीकाथली वडा नं. ५

उमेर ६२

३.८ मुसीको विहे मुसासँग

एकादेसमा एउटा मुसो र एउटा मुसी थिए । उनीहरूको एउटा छोरी पनि थिई उसको नाम मुसी थियो । मुसाका बुढाबुढीले छोरीलाई पालनपोषण गर्दै गए । अनि छोरी ठुली भएपछि उनीहरू विवाहको खोजीमा हिँडे । अनि को सँग विहे गर्ने भन्ने कुरो भो सबैभन्दा ठुलो हावा हुन्छ हावासँग विवाह गर्ने निधो गरेर हावाकहाँ गए । हावाले म त के ठुलो छु र म भन्दा बलियो बादल छ उसैसँग जानुहोस् भनेर जवाफ दिए । अनि मुसाका बुढाबुढी फेरि पहाडसँग गए अनि छोरीको विवाह पहाडसँग गर्ने निधो गरे । पहाडले पनि म त के ठुलो छु र मलाई त सबैले विगार्न भत्काउन सक्छन म भन्दा ठुलो सुर्यनारायण हुनुहुन्छ वहाँसँग जानुहोस् भनेर भन्यो । यति भनिसकेपछि मुसाको बुढाबुढी सुर्यसँग गए । अनि सुर्यसँग पनि आफ्नी छोरी मुसीको विवाह गर्ने निधो गरे र सुर्यलाई भने सुर्यले पनि म त के नै ठुलो छु र हो म भन्दा ठुलो त मुसो नै छ । मुसोले कस्तो कस्तो पहाड खनेर सुरुङ्ग बनाएको हुन्छ । उसले आट्यो भने बिगार्ने र भत्काउने गर्न सक्छ ठुलाठुला पहाड खनेर आफु बस्ने घर बनाएको हुन्छ त्यसैले सबैभन्दा ठुलो त मुसो नै हुन्छ तपाईंको छोरीको विहे मुसोसँग नै गरिदिनुहोस् ।

अब मुसाका बुढाबुढीले विचार गरेछन् । अनि छोरीको विवाह अरू कसैसँग नगरी मुसो सँग नै गर्ने निधो गरे । पहिला आफु सानो भएर पनि सबैभन्दा ठुलो मान्छे खोजेकोमा आफुलाई नै पश्चाप लागेको महसुस गरे । मुसाका बुढाबुढीले आफु स्तर सुहाउदो सँग नै छोरीको विहे गर्ने निधो गरे ॥ आफ्नो स्तर अनुसारको सँग विहे गर्दा आफुलाई पनि सजिलो हुने भएकोले आफ्नी छोरी मुसीको विहे धुमधामसँग मुसोसँग नै गरिदिए ।

सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा बैकुण्ठमा जाला भन्ने बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति : अम्बिका कुमारी खत्री

ठेगाना : टीकाथली वडा नं. ५

उमेर ५२

३.९ ब्रह्माको सृष्टि

धेरै वर्ष अघि सृष्टि समयमा पृथ्वी, मानव सुन्य अवस्थामा रहदा भगवान, ब्रह्मा विष्णु र महादेवको बैठक स्वर्गमा बसेछ । अनि जीव ग्रहको रूपमा रूपान्तरण गर्ने निधो भएछ । देव गणको सल्लाह मुताविक ब्रह्माले सबै सुक्ष्म जीव देखि ठुला ठुला जनावर हात्ती गैडा, बाघ, भालु सबै खाले जीव जन्तुको सृष्टि गर्नुभएछ । अनि सबै देवदेवादीहरूको जीवलोक भएछ । अनि पृथ्वी पनि खुसिले पृथ्वीको सयर गर्न थाल्नु भएछ । विष्णु र लक्ष्मी पनि घुम्दै गर्दा एक घना जङ्गलमा एउटा घाईते हात्ती ठुलो वृक्ष मुनि लडिरहेको देखेछन् । उसका दुबै खुट्टामा बाघले आक्रमण गरेको रहेछ । दिन वित्दै गएपछि उसको खुट्टामा किरा पर्न थालेछन् । र हात्ती हिड्न नसक्ने भएपछि वृक्ष मुनि हप्तौ दिनसम्म न पानी न घाँस भएछ, उसको आहारा नै केही भएनछ । मृत्युसँग लडिरहेछ । बेलाबेलामा चित्कार छोडी रोएको देखेपछि लक्ष्मीले विष्णुलाई भनिन् प्रभु हेर्नुसत त्यो हात्ती पीडा सहन नसकि त्यस्तो अवस्थामा परेको छ त्यो जीवलाई कसले दया माया गर्छ । ब्रह्माको सृष्टि अधुरो छ प्रभु ब्रह्मालाई पुकार गरी पृथ्वीमा दया, माया, पुकार गर्ने प्राणीको सृष्टि गर्नका लागि भन्नु पर्यो भनेर लक्ष्मीले भगवान विष्णुसँग पुकार गर्छिन । विष्णु पनि आफ्नी अर्धाङ्गीनिको वचन पकार हार्न नसकि ब्रह्माकहाँ गएर यो पृथ्वीको हालखबर वृत्तान्त बताए पश्चात ब्रह्मा खुसी भएर आवश्यक ठानी पृथ्वीमा मानिसको सृजना गर्नुभयो ।

मानिस जब पृथ्वी तलमा आएर जब हिडडुल गर्न थाल्यो । उसले त्यो दु खी हात्तीलाई देखेर मानिसमा दया माया जाग्यो अनि उसले जङ्गलका सबै जडिबुटीको प्रयोग गरी हात्तीलाई उपचार गर्यो । दिनहु घाईते हात्तीको सेवामा मानिस लागेको देखेर विष्णुले ब्रह्मालाई भन्नुभयो हे नाथ अब तपाईंको सृष्टि पुरा भयो । पृथ्वीमा सबै प्रकारका जीवजन्तु देखि लिएर मानिसको पनि सृष्टि भयो । यो सुनेर सबै देवदेवताहरू देवलोकमा खुशीले उत्सव मनाउनु भयो ।

सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा बैकुण्ठमा जाला भन्ने बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति : मदन बुढाथोकी

ठेगाना : जागृतीटोल वडा नं. ५

उमेर ५०

३.१० मानव र राक्षस

एकादेसमा एउटा राजा र मन्त्री रहेछन् । दुवैजना एकदिन शिकार खेलन जाने सल्लाह गरेछन् र शिकार खेलन हिडेछन् । जाँदा जाँदा उनीहरू धेरै टाढा पुगेछन् । घनघोर जङ्गल डरलाग्दो सुनसान ठाउँमा पुगेछन् । अनि त्यहाँ दूर्इवटा बाटो रहेछ । एउटा बाटो हिँडे छोटो र एउटा बाटो लामो बाङ्गोटिङ्गो रहेछ अनि राजाले छोटो बाटो जाउँ भनेछन् । तर मन्त्रीले हैन महाराज म बाङ्गोटिङ्गो अफ्यारो बाटो जान्छु हजुर छोटो बाटो जानुहोस् भनेर दुवै आ आफ्नो बाटो लागेछन् ।

त्यसपछि मन्त्री बाङ्गोटिङ्गो घुमाउरो अफ्यारो बाटो लागेछ । त्यो बाटोमा जाँदा जाँदा उसको राक्षससँग भेट भएछ । अनि राक्षसले ओहो मेरो शिकार आईपुग्यो भनेछ तर मन्त्री धेरै बाठो थियो । उसले पनि राक्षसलाई तैले मलाई शिकार भन्ने त हो मेरो शिकार भनेछ । राक्षसलाई पनि शिकार बनाउने कस्तो मानिस रहेछ वा भनेर राक्षस अचम्म परेछ । अनि राक्षले मन्त्रीलाई भनेछ यो रूखलाई मैले एक चोटिमा भाच्च सक्छु । तिमी सक्यौ भनेछ । अनि मन्त्रीले पनि सक्छु भनेछ । अनि राक्षसले ल ल भाँचेर देखाउ भनेछ तर मन्त्रीले पहिला तिमी भाच अनि म भाचौंला भनेछ र राक्षसले एकैपटकमा रूख भाचेछ ल म रूख भाचे अब यो रूख बोकेर को टाढासम्म जाने भनेछ । अनि राक्षसले सकिनसकी रूखको जरा काँध माथि राखेछ अनि मन्त्री त्यही रूखको जरामाथि बसेर हाँगा काँधमाथि राखेछ । राक्षस रूख बोकेर हिड्यो । धेरै टाढा सम्म पुग्यो अनि उ थाकेछ र बस्यो अनि मन्त्रीसँग मलाई धेरै गाहो भयो भनेछ तर मन्त्रीले म यो रूखलाई बोकेर टाढासम्म जान सक्छु भनेछ । अनि राक्षसलाई अचम्म लागेछ र भनेछ म राक्षसलाई त यति गाहो भो भनेपछि यो मान्छेसित नसकिने रहेछ धेरै बाठो रहेछ भनेर राक्षसले मन्त्रीलाई हाम्रो घर जाम भनेर आफ्नो घर लगेछ ।

अनि राक्षसको घरमा केटाकेटी बाबाले शिकार ल्याए भनेर खुसि भएछन् । राक्षसले केटाकेटीलाई चुप लाग्न पठाएछ । शिकार होईन मान्छे हो भनेछ । मानव पनि धेरै बलियो मानव हो भनेछ । अनि राक्षसको घरमा पुगेपछि राक्षसका बुढाबुढीले खाना पकाएछन् अनि सबैजनाले खाना खाएछन र सुतेछन् । अनि राक्षसका बुढाबुढीले सल्लाह गरेछन् । यो मान्छेलाई राति निधाएपछि मार्नुपर्छ भनेर तर मन्त्रीले सुनेछन् उनी धेरै बाठो थिए । उनले सिरक भित्र मान्छे सुतेको जस्तै गराएर कुनामा लुकेर बसेछन् । अनि मध्य रात भएपछि

राक्षसका बुढाबुढी उठेर राक्षस सुतेको ठाउँमा ड्यामकीड्याम कुट्न सम्म कुटेछन् ।
चालचलु केही पनि गर्दैन अब त मरे होला भनेर आफुहरू सुतेछन् ।

अर्को दिन बिहान भयो । राक्षसका बुढाबुढी उठ्दा त मन्त्री घुर्दै सुतेका रहेछन् ।
राक्षसका बुढाबुढीले होईन तपाँईलाई हिजो राती केही भएन भनेर सोधेछन् । मलाई त केही
भएन सानो कमिलाले चिले जस्तो भएको थियो किन के भएको जस्तो लाग्यो भनेर उसले
नै सोध्यो अनि राक्षसका बुढाबुढी अचम्म परे । अनि राक्षसले अब यो मानवसँग नसकिने
रहेछ भनेर आफ्नो सबै सम्पति दिएर भरिया बोकाएर आफ्नो घर पठाएछन् ।

सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा बैकुण्ठमा जाला भन्ने
बेलामा मुखमा आइजाला ।

स्रोत व्यक्ति : केशव के .सी

ठेगाना : नविनटोल वडा नं. ५

उमेर ५६

३.११ बुढाबुढीको सहयोगी भालु

एकादेशमा एकजना बुढाबुढी थिए रे । ती साह्रै दुख पाएर बसेका बुढाबुढी उनीहरूको जायजन्म केटाकेटी कोही थिएनन् । उनीहरूको एउटा साथी भनेनी जे भनेनी जङ्गली भालु थियो । उसैले खानेकुरो सबै ल्याईदिन्थ्यो । एक दिन बुढाबुढीलाई सेल रोटी खान मन लागेछ अनि भालु दाइ भालु दाइ हामीलाई सेल रोटी खान मन लाग्यो भनेर पिठो, तेल ल्याउन भनेछन् । भालु तेल र पिठो लिन हिडेछ । भालु आएनछ बुढाबुढी भोकभोकै बसेछन् । तीनदिनपछि मात्र भालु तेल मात्र लिएर आएछ, अनि फेरि पिठो लिन गएछ अहिले पनि तिन दिनमै आएछ बुढाबुढी भोकले आत्तिएका थिए । अनि रोटी पकाउनु मलाई राखिदिनु भनेर भालु घुम्न गएछ । उता बुढीले भोकले आत्तिएर काचो पिठो रगडेर अलिकति खाए रे अनि पिठो अब थोरै भो तै पनि अब रोटी त पकाउनु पर्यो भनेर रोटी त पकाए तर रोटि थोरै भए रे पाँच छ वटा भए रे अब रोटी खाउँ भने भालुलाई के दिने रोटी थोरै छन् नखाउँ भने भोक लागिराछ तै पनि बुढाबुढी रोटी नखाई बसेछन् । भालु दुई दिन मा बल्ल आएछ । दुईदिन सम्म भोकै बसेछन् । दुई दिन पछि भालु आएपछि भालुले पाँचओटा रोटी आफु खाएछ रे अनि बुढाबुढीलाई एक ओटा रोटी दिएछ बिचरा बुढाबुढी आधा आधा भाचेर खाएछन् । अनि त्यसपछि बुढाबुढीले प्लाउ खाने भनेछन् । अनि भालु प्लाउको सामान र चामल लिन गएछ अनि दुई दिनको दिन चामल लिएर आएछ अनि बुढाबुढीले प्लाउ पकाएछन् । भालु साह्रै थाकेको रहेछ उ सुतेछ । अनि भालु सुतेको सुतै भएछ भालुले हामीलाई रोटि दिएन हामी पनि प्लाउ खाउ भनेर बुढाबुढीले प्लाउ टन्नै खाएछन अनि भालुले अब हामीलाई मारीहाल्छ भनेर घ्याम्पा भित्र लुकेछन् । दुई दिनपछि भालु उठेछ यता उता संसार खोज्यो तर बुढाबुढीलाई कतै पनि पाएन रे । बुढाबुढी पनि भेटेन पकाचिज पनि रिक्तै अनि भालु दुई दिनसम्म त्यही बसेछ बुढाबुढी पनि त्यही घ्याम्पा भित्र नै दिसा पिसाब गर्दै बसेछन् । अनि घ्याम्पो फुटेछ बुढाबुढी त्यही मरेछन् अनि भालु पनि घर छोडेर हिडेछ ।

सुन्नेलाई सुनको माला भन्नेलाई फूलको माला यो कथा बैकुण्ठमा जाला भन्ने बेलामा मुखमा आईजाला ।

स्रोत व्यक्ति : लालबहादुर अधिकारी

ठेगाना टीकाथली वडा नं. ५, उमेर ५५

चौथो परिच्छेद: लोककथाको वर्गीकरण र विश्लेषण

४.१ सङ्कलित लोककथाहरूको वर्गीकरण

४.१.१ सामाजिक लोककथा

- १ गरिब सन्ते
- २ ठग ज्यापु
- ३ बुढाबुढीको अचानक भेट
- ४ मुसीको विहे मुसासँग
- ५ बुढाबुढीको सहयोगी भालु
- ६ भुतको चिहानको वास
- ७ छोरीको मासु खाने आमा
- ८ आमा छोराको एउटै चिहान

४.१.२ पौराणिक लोककथा

- १ सिमसार
- २ मानव र राक्षस
- ३ ब्रह्माको सृष्टि

४.२ सङ्कलित लोककथाहरूको विश्लेषण

४.२.१ सामाजिक लोककथाहरूको विश्लेषण

४.२.२ पौराणिक लोककथाहरूको विश्लेषण

४.२.१ सामाजिक लोककथाहरूको विश्लेषण

१ गरिब सन्ते

यो कथा सामाजिक कथा हो । सामाजिक जीवनबाट लिइएका पात्र र घटनामा आधारित कथालाई सामाजिक लोककथा भनिन्छ । यस्ता कथामा समाजमा हुने गरेका भोगाई र समस्याहरू प्रतिबिम्बित हुन्छन् । यस कथामा समाजमा हुने गरेका घटनालाई जस्ताको तस्तै उतार्ने काम गरिएको छ । गाउँमा जिवनजल पनि नपाएर अकालमा धेरै मानिसहरूको मृत्यु भएको कुरालाई यस कथाले समेटेको छ सन्ते गरिब थियो उसकी श्रीमती र एक छोरो थियो । गाउँमा महामारी फैलिएर सन्तेकी बुढीलाई भाडा पखाला लाग्दछ खुवाउनलाई जिवनजल पनि हुदैन । अस्पताल पनि टाढा छ । बाटोमा लैजादा लैजादै अस्पताल नपुराउदै मृत्यु हुन्छ, अनि उ बेस्सरी चिच्चाएर रुन्छ कराउछ तर रुने कराउने बाहेक केही पनि उपाय हुदैन । जति रोएपनि उ घर फर्किनु पर्ने हुन्छ घरमा छोरो एकलै हुन्छ छोरो विरामी भयो की भन्दै अत्तालिदै घर श्रीमतीको लास बोकेर घर आउँदा छोरो पनि पखालाले गर्दा उठ्न नसकि सुतिरहेको हुन्छ । श्रीमतीलाईभुँडमा राखेर हतार हतार गर्दै छोरो बोकेर अस्पताल दौड्छ तर छोरोको पनि बाटोमै मृत्यु हुन्छ अब सन्तेलाई पर्न सम्म पीर पर्दछ । आफ्नै अगाडि सन्तान गुमाउनु पर्दाको पीडा त छदैंछ तै पनि आमा छोराको काजक्रियाको काम त गर्ने प्यो भनेर गाउँका दुइ चार जना मानिस बोलाएर काजक्रिया गर्दछ । यो कथामा गाउँमा नजिक अस्पताल नहुनु , जिवनजल पनि नपाएर अकालमा मानिसहरूले ज्यान गुमाउनु परेको कुरालाई देखाउन खाजेको छ । अभै पनि हाम्रो समाजमा यस्ता घटनाहरू हुने गरेकोले गाउँगाउँमा अस्पतालको व्यवस्था ,सामान्य सिटामोल जिवनजल जस्ता औषधि नटुटाउनु पर्ने कुराको सन्देश दिन खोजेको छ ।

२ ठग ज्यापू

यो कथा समाजमा हुने गरेको घटनालाई आधार बनाएर लेखिएको छ । यो सामाजिक लोककथा हो । यस कथामा एउटा ज्यापुले बाहुनलाई ठगेको कुरा देखाईएको छ । यस कथामा एउटा बाहुन र ज्यापु हुन्छन् । बाहुनले ज्यापुलाई विश्वास गरेर खान बस्न र सबै कामको जिम्मा दिन्छ तर ज्यापुले बाहुनलाई दिनदिनै ठगीरहेको हुन्छ बाहुनले ज्यापुलाई खेत जोत्न पठाउँछ दिनभर ज्यापु खेतमा गएर घाम तापेर सुत्छ, घरबाट लगेको खाजा खान्छ अनि बेलुका घर फर्कन्छ बाहुनले आफूले अराएको काम सकियो भनेर सोध्दा सकियो बाजे भन्दै सधैँ ढाँटेको हुन्छ । यसैगरी बाहुनले ज्यापुलाई डल्ला फोड्न पठाउँदछ अनि तोरी छर्न पठाउँदछ तर ज्यापुले डल्ला पनि फोरेको हुँदैन र तोरी पनि छरेको हुँदैन । बाजेले तोरी कहीले उम्रेला भनेर सोध्दा ज्यापुले दुई सातापछि उम्रिन्छ भन्छ तोरी उम्रियो की भनेर बाहुन हेर्न जाँदा त खेत बाभो देखेर बाहुनलाई असाध्यै रिस उठ्छ अनि घर आएर ज्यापुलाई घरबाट निकालिदिन्छ । अनि ज्यापुले खान लगाउन नपाएर बाटोमा नै मृत्यु हुन्छ । यस कथामा एउटा गरिब ज्यापु (नेवार) लाई बाहुनले विश्वास गरेर खान, बस्न दिएको तर ज्यापुले दिनदिनै ठगीरहेको र पछि एक दिन ठगेको कुरा बाहुनले थाहा पाएर घरबाट निकालिदिएको र उसले दुःख पाएको कुरा यसमा भनीएको छ । यस कथामा हामीले कहिले पनि ठग्ने काम गर्नु हुँदैन भन्ने सन्देश दिन खोजिएको छ ।

३ बुढाबुढीको अचानक भेट

यो कथा समाजमा गरिबको कारणले घट्ने गरेका कुराहरूसँग मेल खान्छ । आर्थिक अवस्थाका कारणले आफ्नो जहान परिवार पाल्नको लागि विदेश जानु पर्ने वाध्यता र विदेशमै बिरामी परी पैसा पठाउन नसकेको आफु उत्तै बेपत्ता भएको धेरै लामो समयपछि अचानक भेट हुन पुगेको कुरा यस कथामा भनिएको छ । समाजमा यस्ता घटना घट्ने हुनाले यस कथालाई सामाजिक कथा भनिएको छ । एउटा गाउँमा बुढाबुढी र उनीहरूका दुइवटा छोरीहरू हुन्छन् । उनीहरूको आर्थिक अवस्था अत्यन्तै कमजोर हुन्छ अरूको घरमा काम गरेर जीवन निर्वाह गर्छन् । एक दिन बुढाबुढीले सल्लाह गरेर बुढो विदेश जाने निधो गर्छन् अनि बुढो विदेश जान्छ आमाले दुःख सुख गरेर छोरीहरू हुर्काउछिन् उता बुढोको केही खबर आउदैन खबर आउने आसमा दिनहरू बित्दै जान्छन् बुढोको केही पनि खबर नआएपछि उनीहरूले सोधखोज गर्छन तर कतै पत्तो लाग्दैन । छोरीहरू दिनदिनै बढ्दै

जान्छन् तिनीहरुको विवाह हुन्छ । अनि आफ्नो घर जान्छन । यता आमा एकलै बुढाको आसमा बसेकी हुन्छिन् अझैसम्म पनि बुढाको केही अत्तो पत्तो हुदैन । बुढी पनि धेरै बुढी भइसकेकी हुन्छिन् पकाउन खान पनि गाह्रो हुन्छ अनि छोरीहरुले आफ्नो घरमा लैजान्छन् । छोरीको घरमा आमा बसेकी हुन्छिन् । एक दिन साँभको बेलामा एउटा बुढा मान्छे वास बस्न आउछन् । साँभको बेलामा आएको पाहुनालाई बस्न खान दिन्छन अनि सबै जना सुत्छन् । अर्कोदिन बिहान सबैरै उठेर बुढो आफ्ने घर जान खोज्दा को हुनुहुन्छ भनेर सोधिखोजि गर्दा बुढाले आफु धन कमाउन विदेश गएको घरमा दुइटी छोरी र श्रीमती भएको आफु उतै विरामी परेर पैसा कमाउन नसकेको घरमा चिठी पत्र केही नपठाएको सबै कुरा भन्दछ, यत्तिकैमा बुढीले आफ्नो बुढो चिन्दछे छोरीहरुले बाबु चिन्छन् र कथा समाप्त हुन्छ । यस कथामा आफ्नो मान्छेलाई धैर्य गरेर पर्खेर बसेमा एकदिन अवस्य पनि भेट हुन्छ भन्ने कुराको सन्देश दिन खोजेको छ ।

४ मुसीको विहे मुसासँग

यो कथा सामाजिक कथा हो । यो कथामा मुसाका बुढाबुढी र उनीहरुकी छोरी हुन्छे । मुसाका बुढाबुढीले छोरीको विवाह गर्ने निधो गर्छन । उनीहरुले आफु सानो भएपनि सबैभन्दा ठुलो को हुन्छ उसैसँग विहे गर्ने निधो गरी उनीहरु हावासँग जान्छन् तर हावाले म के ठुलो छु र हो म भन्दा ठुलो छ बादल हो उसैसँग जान भन्छ अनि उनीहरु बादल सँग जान्छन् बादलले पनि म भन्दा ठुलो पहाड छ उसैसँग जानुहोस भन्छ अनि पहाडसँग जान्छन् । पहाडले पनि म के ठुलो छु र हो म भन्दा ठुलो त सुर्यनारायण हुनुहुन्छ वहाँसँग जानुहोस भन्ने सल्लाह दिन्छन् अनि छोरीको विहेको लागि सुर्यसँग जान्छन् । सुर्यले म के ठुलो छु र म भन्दा त मुसो नै ठुलो हो नि तपाईंकी छोरीको विहे मुसासँग नै गरीदिनु भन्छन । मुसाले विगारने भत्काउने सबै हामीले गर्न नसकेका कुरा गर्दछ पहाडमा सुरुङ्ग खनेर आफ्नो घर बनाएर बसेको हुन्छ । यति भै सकेपछि मुसालाइ बल्ल आफु सानो भएर पनि आफुभन्दा धेरै ठुलासँग विहे गर्ने कुरा ठीक रहेनछ भन्ने कुराको ज्ञान हासिल गर्दछ । यति भइसकेपछि मुसाका बुढाबुढीलाइ बल्ल हामीले नहुने कुरा गरेछौं आफ्नो औकात अनुसार आफु मिल्दोसँग नाता जोडेमा सबै काम गर्न छोरीलाई पनि सजिलो हुने त्यसैले छोरीको विहे मुसासँग नै धुमधामसँग गरीदिए यस कथामा हामीले जुनसुकै काम गर्दा पनि आफ्नो स्तर अनुसार आफुले सक्ने मात्र काम गर्नु पर्छ भन्ने सन्देश दिन खोजेको छ ।

५ बुढाबुढीको सहयोगी भालु

एकादेसमा दुइजना बुढाबुढी हुन्छन तिनीहरूको सन्तान हुदैनन अनि भालुलाई सहयोगको लागि पालेका हुन्छन भालुले पनि बुढाबुढीलाई सहयोग गर्छ यसरी मिलेर बसेका हुन्छन् । एक दिन बुढाबुढीलाई सेलरोटी खान मन लागेछ र भालु दाइ भालु दाइ हामीलाई सेल रोटी खान मन लाग्यो पिठो र तेल खोजेर ल्याउन भनेर पठाएछन् । अनि भालुले सामान ल्याइदिएछ र रोटी खानुहोला भनेर घुम्न गएछ । बुढाबुढीले रोटी त पकाए रोटी छ वटा मात्र भएछन । भालु आउछ र खाउला भनि बसेछन उ आएर पाँचवटा रोटी खाएर उनीहरूलाई एउटा मात्र दिएछ विचरा बुढाबुढी भोकभोकै भएछन फेरि अर्को दिन प्लाउ खान मन लाग्यो भनेर सामान लिन पठाएछन भालुले सामान ल्याइदिएछ र थकाइ लागेर सुतेछ बुढाबुढीले प्लाउ पकाएछन भालुलाई नराखिदिइ सबै खाएछन भालु दुइ दिनसम्म पनि उठेनछ बुढाबुढी डरले घ्याम्पो भित्र लुकेछन र त्यही मरेछन यता भालु उठेर सबै ठाउ बुढाबुढीलाई खोज्दा नभेटेर घर छोडेर हिडेछ ।

यो कथा धेरै वर्ष पहिलेको हो । यस कथामा बुढाबुढीलाई भालुले सहयोग गरेको छ । बुढाबुढीले भनेअनुसार भालुले काम गरेको छ । यस कथामा बुढाबुढीलाई रोटी एउटा मात्र दिइ सबै आफुले खान्छ अनि बुढाबुढीले पनि प्लाउ भालुलाई नदिई सबै खान्छन् यसैबाट नै यिनीहरूको विछोड हुन्छ । यो कथामा हामीले कामगर्दा पनि मिलेर गर्नु पर्छ र खानेकुरा पनि बाँडेर खानुपर्छ भन्ने कुराको सन्देश दिन खोजिएको छ ।

1. ६ भुतको चिहानको वास

यो कथा सामाजिक कथा हो । उहिलेको समयमा नुन लिन टाढा जानु पर्ने बाटोमा खानलाई खानेकुरा राति ओढ्नुलाई कपडा बोकेर जानुपर्ने बाटोमा वास बस्नु पर्ने वास बस्दा दुःख पाएको कुरा यस कथामा लेखिएको छ । यो कथामा दुई जना बुढाबुढी नुन लिन गएको नुन लिन जाँदा बाटोमा दुःख पाएको बाटो विसिन्छकी भनेर ठाउँ ठाउँमा सामान राख्दै हिँडेको नुन लिएर घर फर्कदा बाटो विसिँको र भुतको चिहानमा बाँस बस्न पुगेको कुरालाई लेखिएको छ । बुढाबुढी धेरै टाढा नुन लिन जाछन् । फर्किदा बाटो विसिन्छन् हिँड्दा हिँड्दा राति पर्छ । सुनसान जङ्गलमा पुग्छन त्यहाँ कोही पनि हुदैनन धेरै टाढा आगो बोलेको देखेर आगो हेर्दै आगो भएनीर पुग्छन् । अनि भित्र बोलाउछन् र हामीलाई वास दिनुहोस्न

राति पर्यो घर जान सकिएन भन्छन् । तिनीहरु भुत भएको कुरा उनीरुले थाहा पाउदैनन् । साँभको पाहुना आउनुहोस भनेर भित्र बोलाउछन् र भोकाउनु भएहोला भनि छिटो छिटो पकाइ मासु भात खान दिन्छन् । भात खादा बुढाले मासुमा नाकको फूली भेटाइ भात खाएजस्तो गरी टपरी घोप्ताउछन अनि बाहिर चुठ्न आउन भुतका बुढाबुढीले दिदैनन् । उनीहरु बल्ल बल्ल बाहिर निस्केर नुन छोडेर भाग्छन् । अनि जङ्गलमा गाई पालेर बसेका ठाउँमा पुग्छन् र आफुहरुलाई भुतले दुःख दिएको घर आउन नदिएको बल्ल बल्ल भागेर नुन छोडेरआएको कुरा बताउछन् र भोलि बिहान तिमीहरुलाई एक एक पाथी नुन दिउँला भनेर नुन ल्याउन पठाउछन् । उनीहरुले नुन ल्याइदिन्छन र बुढाबुढीले तिनीहरुलाई एक एक पाथी नुन दिएर आफ्नो घर फर्कन्छन् । यो कथामा पहिलेका बुढाबुढीले नुन लिन जाँदा दुःख पाएको नचिनेर भुतको घरमा बसेको भुतले दुःख दिएको कुरा गरिएको छ ।

७ छोरीको मासु खाने आमा

यो सामाजिक कथा हो । यस कथामा समाजमा गरिबको कारणले भोग्नुपरेका कुरालाई लेखिएको छ । घरमा आफ्नो सन्तानलाई खुवाउने कुरा केही पनि नहुदा आमाले आफ्नो छोरीलाई काटेको कुरा यस कथामा गरिएको छ । उहिलेको कुरा हो एउटा गाउँमा दुई जना बुढाबुढी थिए । उनका दुइटा सन्तान एउटा छोरो र एउटी छोरी थिए छोरा छोरी सानै हुँदा श्रीमानको मृत्यु भयो । दःख सुख गरेर छोराछोरी हुर्काइन । छोरी ठुली हुँदै गएपछि विवाह भयो । धेरै समयसम्म पनि छोरी माइतमा आएकी थिइनन् । एक दिन साँभमा छोरी माइतमा आइन् । अनि छोरी आउँदा आमा धेरै खुशी भइना उनलाई खुवाउनको लागि घरमा केही पनि थिएन अनि उनी वारीमा कन्दमुल, सिस्नो केही भेटिन्छकी भनेर खोज्न गइन् । तर रात परिसक्यो केही पनि भेटिएन उनी लामो समयपछि माइतीमा आएकी छोरीलाई खुवाउने केही नभएर भोकै सुताउनु पर्दा चिन्तित भइन । उनलाई आफूसँग रिस उठ्यो उनले राति सुतेको बेलामा छोरीलाई काटिन र सिन्डी मुनि गाडिन धेरैपछि आफ्नो श्रीमान लिन आउदा माइतीमा नआएको कुरा भनिन् । अनि उनीहरु फर्केपछि छोरीको मासु काटेर उसिनेर घ्याम्पोमा राखिन । दिनदिनै छोरीको मासु खान थालिन धेरै खाएपछि उनी विरामी परिन वरपर मासु गनाउन थाल्यो छिमेकीहरुलाई पहिला पनि शंका लागेको थियो घर वरपर गनाउन थालेपछि उनीहरु आएर के भो भनि सोधपुज गर्दा सबै कुरा बताइन । आफुले छोरी मारेको छोरीको मासु खाएको सबै कुरा भनिन ।

अनि छिमेकीहरुले बाँकी रहेको मासु खाल्डो खनि गाडिदिए र त्यो आमालाई पुलिसको जिम्मा लगइदिए । यसरी यो कथामा छोरीलाई खुवाउने खानेकुरा केही नहुँदा छोरीलाई नै काटेर मासु खाएको कुरा भनिएको छ ।

८ आमा छोराको एउटै चिहान

यो कथा सामाजिक कथा हो । यस्ता घटनाहरु हाम्रो समाजमा घटने गरेको पाईएको छ । ज्योतिषीले भनेका कुरामा विश्वास गरेर आफ्नो घर परिवारमा सन्तानलाई भोग दिएको कुरा यस कथामा भनिएको छ । आफ्नो सन्तानको माया भन्दा पनि ज्योतिषीको कुरामा विश्वास गर्ने गरेको कुरा यस कथामा पाईन्छ । यो कथामा राजाका सन्तान नहुनु सन्तानको आशमा तीनवटी रानीसँग विवाह गनु हेराउन ज्योतिषीकहाँ जानु ज्योतिषीको सल्लाह बमोजिम राजाले एउटा आँपको रूखबाट आँप भारी ल्याउछन् अनि रानीहरु खोलामा कपडा धुन गएको हुनाले राजाले आँप खोलामा बगाइदिन्छन । जेठी र माहिलीले खाँदैन तर कान्छीले खोलामा बगेको आँप छोपेर मिठो मानेर खान्छिन अनि उनको गर्भ रहन्छ र छोरो जन्मिन्छ । उसको नाम कृष्ण राखिन्छ । सन्तान त भए तर खेत रोप्नको लागि फेरि हेराउन जान्छन ज्योतिषीले एउटी रानी भोग दिएपछि मात्र खेत रोपिन्छ भन्छन अनि राजा घर आएर सबै सँग सल्लाह गरी कन्छी रानीलाई भोग दिने निर्णय गर्छन । कान्छी रानी सिङ्गारपटार गरी छोरोलाई फकाएर खेतमा जान तयार हुन्छिन तर उनको छोरो बालक कृष्ण पनि पछि लाग्छन उनले जति फकाए पनि उनी सँगै जान्छन् । खेत नजिकै पुगेपछि रानीले छोरोलाई फकाएर तिर्खा लागे पानी खानु भोक लागे आँपको गोडा खानु भनेर त्यही नजिकै छोडेर आफु मात्र खेतमा जान्छिन । अनि उनलाई खेतमा काटेर भोग दिइन्छ, र खेत रोपेर सबै घर फर्किन्छन । बालक कृष्ण बाटोमा आमालाई कुरेर बसेका हुन्छन उनले आफ्नी आमालाई बाबाले काटेको कुरा थाहा पाउँछन र बाटो मै लडिबुडी गरेर रून कराउन थाल्छन र आमाको लास निर गएर प्राण त्याग गर्छन । अर्को दिन बिहान आमा र छोरोलाई एउटै चिहानमा गाडी सबै जना फर्किन्छन । यस कथामा ज्योतिषीको कुरालाई विश्वास गरेर राजाले आफ्नी श्रीमती र छोरो गुमाउनु परेको कुरा देखाईएको छ पहिला पहिला यस्ता घटनाहरु धेरै हुने गरेको पाईन्छ । यस कथामा ज्योतिषीको कुरामा विश्वास गर्नु हुँदैन भन्ने सन्देश दिन खोजेको छ ।

४.२.२ पौराणिक लोककथाहरुको विश्लेषण

१ सिमसार

यो पौराणिक कथा हो । पौराणिक कथाहरु धार्मिक प्रकृतिका हुन्छन् । यस्ता लोककथाहरुमा देवीदेवता, धर्म, ब्रत, सृष्टि, ब्रह्माण्ड, प्राकृतिक नियम आदि पौराणिक विषयवस्तुलाई आधार बनाइएको हुन्छ । यो कथामा राजाका सन्तान नभएर उनले ज्योतिषीकहाँ हात हेराएर अष्टमिको ब्रत बसेर मात्र सन्तान भएका छन् । उनको सम्पति प्रसस्त हुनु तर सन्तान नहुनुले आफु मरेपछि यो सम्पति कसले खान्छ भनेर पीर परेको थियो त्यसैले ब्रत बसेर सन्तान जन्मियो छोरो नै जन्मियो अनि उसको नाम सिमसार राखियो । सिमसार हुने विरूवाको चिल्लो पात भनेभै सानैदेखि ज्ञानी, चलाख र नयाँ नयाँ कुरामा रूचि राख्ने अत्यन्त मिलनसार थिए । यो कथामा भगवान प्रति आस्था भएको सिमसारलाई राम्रो भएको र उसका अरू साथीले दुःख पाएर मर्नु परेको कुरा गरिएको छ ।

ठुलो भएपछि सिमसार साथीहरूसँग पैसा कमाउन ल्यासा जाने निधो गर्छ । तर यो कुरो उसको बाबा आमालाइ मन पर्दैन । आफ्नो एक मात्र छोरो तै पनि ब्रत बसेर जन्मिएको आफूसँग धन सम्पति प्रसस्तै भएकोले उनीहरूले छोरोलाई ल्यासा जान सल्लाह दिदैनन् तै पनि उ जिद्दी गरेर साथीहरूसँग जान्छ । बाटामा जाँदा जाँदा सुनको देवता भेटिन्छन् । उनका साथीहरूले सुनको देवतालाई काटेर टुक्रा टुक्रा पारेर बाड्ने कुरा गर्दछन् र यही बाट नै घर फर्कने विचार गर्छन् । तर सिमसार यो कुरामा सहमत हुदैन । तै पनि उसको मुख साथीहरूको अगाडि केही लाग्दैन । अरू सबै साथी सुनको टुक्रा लिएर घर रमाउदै हास्रै घर फर्कन्छन् । तर सिमसार भने देवतालाई टुक्रा टुक्रा पारेकोमा भगवानको नाम जप्दै भजन कृतन गाउँदै घर फर्किन्छन् । अनि बाटोमा आउँदा एक्कासी हुरी बतास आधी बेहरी आउँछ र सबै साथीहरू कोही नदीमा परी मर्छन् त कोही रूखले च्यापेर मर्छन् अनि सबैको सुनको टुक्रो भुइमा खस्छ र कोहिको सुनको टुक्रो नदीमा खस्छ अनि सबैको सुनको टुक्रा पहिलाको जस्तै जोडिएर देवता बन्छन् । अनि सिमसार एक्लै घर फर्किन्छन् अरू सबै साथीको मृत्यु हुन्छ । घर फर्किसकेपछि केही समयपछि सिमसारको विहे हुन्छ अनि उनी खुसिसाथ आफ्नो जीवनयापन गरेर बस्छन् । भगवानलाई काटेर टुक्रा टुक्रा पार्ने साथीहरूको दुःख पाएर मृत्यु भएको र भगवानप्रति आस्था राख्ने सिमसारलाई राम्रो भएको

कुरा देखाईएको छ । यसरी यो कथाले भगवान प्रति आस्था राख्नु पर्दछ । भगवानलाई जथाभावि काट्ने गर्नु हुदैन भन्ने कुराको सन्देश दिन खोजिएको छ ।

२ मानव र राक्षस

यस कथामा मानव र राक्षसको भेट हुन्छ, राक्षसले मानवलाई आहारा बनाउन खोज्नु तर राक्षसको हार हुनु मानवको जित हुनु जस्ता कुरा यस कथामा छन् । उनीहरू एक दिन शिकार खेल्न जाने निधो गरी जङ्गलतिर लाग्दछन् । अनि बीच बाटोमा पुगेपछि एउटा लामो र एउटा बाङ्गेटिङ्गे बाटो आउछ, राजा छोटो बाटो जान्छन् भने मन्त्री लामो बाटो लाग्छन् मन्त्री गएको बाटोमा राक्षस भेटिन्छ । राक्षस मन्त्री देखेपछि मेरो आहारा आयो भनेर खुसि हुन्छ मन्त्री पनि के कम उसले तँ मेरो आहारा होस भन्छ, अनि दुवै जनाको कुराकानी हुन्छ, राक्षसले ठुलो रुख देखाएर यो रुख म पल्टाउन सक्छु तँ सक्छस भन्दै मन्त्रीलाई सोध्छ, मन्त्री भन के कम उनले सक्छु भन्छन् । राक्षसले मन्त्रीलाई धेरै कुरा सोध्छ, तर उनी कुनै कुरामा पनि नडराएको देख्दा राक्षस अचम्म परि मन्त्रीलाई आफ्नो घर लैजाने विचार गर्छ, यो मन्त्री बाटो रहेछ, नसकिने रहेछ, अब घरमै लैजानु पर्यो भनेर घर लैजान्छ । अनि खाना खान दिन्छन् अनि सबै जना सुत्छन् मन्त्री निधाएहोला भनेर राक्षसका बुढाबुढीले मन्त्रीलाई मार्ने निधो गर्छन् मन्त्रीले सुनेर एउटा कुनामा लुकेर बस्छ, राक्षसका बुढाबुढी बेसरी सिरकलाई कुट्छन् अनि अब त मरे होला भनेर सुत्छन् अनि मन्त्री पनि कुनाबाट आएर सुत्छ, भोलि बिहान राक्षसका बुढाबुढी उठ्दा मन्त्री घुर्दै सुतेको देखेर उनीहरू अचम्म पर्छन् र सोध्छन् तपाइलाई हिजो राति केहि भएन भन्दा कमिलाले चिलेजस्तो भएको थियो भन्छ । अब त यो मानवलाई कसैगरेपनि नसकिने रहेछ, भनेर राक्षसका बुढाबुढीले मन्त्रीलाई आफ्नो धन सम्पति, सबै दिएर भरिया बोकाएर पठाउछन् ।

यो कथामा मान्छे र राक्षसको भेट हुनु, राक्षसले मान्छेलाई हेपेर तँलाई खान्छु मेरो आहारा होस् भन्नु, राक्षसले आफ्नो बल र जवरजस्तिले मानवलाई आफ्नो शिकार बनाउन खोज्नु तर बुद्धि भएको मानवसँग उसको केही नलाग्नु अनि पछि गएर राक्षसले हार्नु र मानवको जित हुनुले बुद्धि र विवेक भएको मानव सँग बलियो र मुख राक्षसले हारेको र भएको सबै सम्पति मन्त्रीलाई दिएको कुरा यस कथामा भएको पाइन्छ ।

३ ब्रह्माको सृष्टि

यो कथा पौराणिक कथा हो यहाँ पृथ्वीमा मानव सुन्य रहेको र पछि ब्रह्मा, महादेव र विष्णुको सल्लाह अनुसार मानवको सृष्टि गरेको कुरा गरिएको छ । सृष्टि समयमा पृथ्वीमा मानव सुन्य अवस्थामा रहदा भगवान, ब्रह्मा, विष्णु र महादेवको बैठक बसेछ अनि पृथ्वीमा जीव ग्रहको रूपमा रूपान्तरण गर्ने निधो भएछ अनि भगवानहरूको सल्लाह अनुसार ब्रह्माले सबै सुक्ष्म जीवदेखि ठुलाठुला जनावर हात्ती, गैडा, बाघ भालु सबै खाले जीवजन्तुको सृष्टि गर्नु भएछ अनि यती भएपछि पृथ्वीले पनि खुसीले गदगद हुनुभएछ । विष्णु र लक्ष्मी पनि घुम्दै गर्दा एक घना जङ्गलमा एउटा हात्ती बिरामी परी घाइते अवस्थामा ठुलो वृक्ष मुनि लडिरहेको उसको उपचार गर्ने कोही पनि नभएको यो देखेर लक्ष्मीले विष्णुलाई भनिन हे प्रभु ब्रह्माको सृष्टि अधुरो छ । पृथ्वीमा दया माया गर्ने प्राणीको आवश्यक छ । अब प्राणीको सृष्टि गर्नुपर्यो भनेर पूकार गरिछन् । विष्णु भगवानले पनि आफ्नी अर्धाङ्गिनीले भनेको वचन हार्न नसकी ब्रह्माकहाँ गएर पृथ्वीको सबै हालखवर सुनाउनु भएछ अनि ब्रह्मा खुसी भएर मानिसको सृष्टि गर्नुभयो । अनि मान्छे पृथ्वीमा हिडडुल गर्न थालेपछि त्यो बिरामी हात्तीलाई औषधी उपचार गरेर निको पार्‍यो र त्यो हात्ती हिडडुल गर्न सक्ने भयो । यो कथामा पृथ्वीमा जीव, जन्तु मात्र भएर हुँदैन दया माया भएको प्राणी पनि हुनुपर्दछ भनेर सबै देवताहरूको सल्लाह बमोजिम मानिसको सृष्टि भएको कुरा गरिएको छ ।

पाँचौँ परिच्छेद

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश

स्नातकोत्तर तह एम.ए. दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको लागि प्रदान गरिएको ऐच्छिक विषयहरूमध्ये लोकसाहित्यसँग सम्बन्धित लोककथाको अध्ययन पत्र पनि एक भएकोले यस टीकाथली क्षेत्रमा प्रचलित लोककथाको सङ्कलन र विश्लेषण गरी यो अध्ययन पत्र तयार पारिएको छ । लोककथा साहित्यका विधा मध्ये प्रमुख विधा हो । लोककथा बाट प्रभावित भएर नै आधुनिक कथा र उपन्यासले पनि मौलाउने मौका पाएका छन् । वास्तवमा भन्नुपर्दा प्राचीन समयमा हाम्रा पुर्खाहरूले लोककथाको माध्यमबाट नै आफ्ना सन्ततीलाई शिक्षा दिक्षा, अर्ति उपदेश दिने गरेको पाईन्छ । लोककथा यसरी एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा मौखिक रूपमा नै विकास हुदै आएको छ । लोककथा लोकजीवनको ऐतिहासिक, आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक सांस्कृतिक आदि विषयको खोजतलास गर्ने क्रममा यसको भूमिका अझ महत्वपूर्ण पक्ष रहेको छ ।

प्रस्तुत अध्ययन पत्रमा पाँच परिच्छेद रहेका छन् । जस अनुसार पहिलो परिच्छेदमा विषयको परिचय दिई मुख्य समस्याको निर्व्योला गरिएको छ ।

दोस्रो परिच्छेदमा ललितपुर जिल्लाको टीकाथली क्षेत्रको परिचय दिईएको छ तेस्रो परिच्छेदमा टीकाथली क्षेत्रमा संकलित गरिएका ११ वटा कथाहरू राखिएको छ । अनि चौथो परिच्छेदमा ती संकलित लोककथाको सामाजिक र पौराणिक लोककथामा वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । सामाजिक लोककथामा गरिव सन्ते, ठग ज्यापू, बुढाबुढीको अचानक भेट, मुसीको विहे मुसासँग बुढाबुढीको सहयोगी भालु, भुतको चिहानको वास, छोरीको मासु खाने आमा र आमा छोराको एउटै चिहान रहेका छन् भने पौराणिक लोककथामा सिमसार, मानव र राक्षस र ब्रह्माको सृष्टि गरी तीनवटा कथा रहेका छन् ।

५.२ निष्कर्ष

ललितपुर जिल्लामा अवस्थित टीकाथली क्षेत्र वार्ड नं. ५ मा पर्दछ । यस क्षेत्रमा रहेका ११ वटा लोककथा सङ्कलन गरीएको छ । यो क्षेत्रका मानिसहरुको जनजिब्रोमै अल्झिएर रहेका लोककथालाई सङ्कलन गरी तिनीहरुको वर्गीकरण र विश्लेषण गर्नु चुनौतीपूर्ण कार्य हो । यस अध्ययन कार्यले यस क्षेत्रमा रहेका लोककथाले सङ्कलित हुने अवसर पाएका छन् र यी लोककथा सङ्कलन गरी वर्गीकरण र विश्लेषण गर्ने काम यहाँ भएको छ । यो क्षेत्र ऐतिहासिक, धार्मिक एवम् सांस्कृतिक दृष्टिले प्रसिद्ध छ । यस क्षेत्रमा प्रस्तुत ११ वटा कथाले ग्रामीण क्षेत्रमा भएका कुराहरुलाई लोककथाको माध्यमबाट प्रस्तुत गरेको छ । यस टीकाथली क्षेत्रमा सङ्कलन भएका लोककथाले मनोरञ्जन दिनुका साथसाथै अर्ति, उपदेश, नैतिक शिक्षा पनि दिने खालका छन् । यहाँ सङ्कलन भएका लोककथालाई सामाजिक र पौराणिक गरि दुई भागमा वर्गीकरण र विश्लेषण गरिएको छ । यी लोककथाबाट पछिल्लो पुस्ताहरुलाई यी कथाप्रति आकर्षित बनाउन यस्ता लोककथाहरुले निकै उल्लेखनिय योगदान दिनेछ । लोकसाहित्यको यस्ता कार्यहरुमा अरु पनि क्रियाशील रहेमा लोककथाको क्षेत्रमा हामीले अझ धेरै प्रगति गर्न सक्ने सम्भावना पनि रहेको छ ।

स्रोत व्यक्ति

नाम	ठेगाना	उमेर
१ अम्बिका कुमारी खत्री	टीकाथली वडा नं. ५	५२
२ इमा बुढाथोकी	टीकाथली वडा नं. ५	५३
३ केशव के. सी.	नविन टोल वडा नं. ५	५६
४ नुछेमान डंगोल	टीकाथली वडा नं. ५	६५
५ मदन बुढाथोकी	जागृतीटोल वडा नं. ५	५०
६ मोहन के. सी.	टीकाथली वडा नं. ५	५५
७ रत्नमाया महर्जन	नविनटोल वडा नं. ५	५०
८ लाल बहादुर अधिकारी	टीकाथली वडा नं. ५	५५
९ सिन्धु गौतम	मोतिनगर वडा नं. ५	७५
१० हर्कबहादुर बुढाथोकी	टीकाथली वडा नं. ५	६२

सन्दर्भ सामग्री सूची

बन्धु, चूडामणी, २०५८ नेपाली लोकसाहित्य, काठमाडौं एकता बुक्स काठमाडौं

पोखरेल, बालकृष्ण, नेपाली बृहत शब्दकोष, काठमाडौं नेपाली राजकीय प्रज्ञा

प्रतिष्ठान

शर्मा, मोहनराज र लुइटेल, खगेन्द्रप्रसाद, लोकवार्ताविज्ञान र लोकसाहित्य, काठमाडौं

विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, २०६३ ।

टीकाथली, वडा कार्यालय वार्ड नं. ५

महालक्ष्मी नगरपालिकाका कार्यालय

<https://www.worldweatheronline.com/lalitpur-weather/np.aspx>

<https://www.google.com/search?q=height+of+sea+level+in+lalitp>

[ur](#)

<https://www.google.com/search?q=longitude+and+latitude%20t>

[ikathali](#)

www.google.com/search?q=nepal+census+2068&